चांदोबा

एप्रिल १९७०

स्वेच्छा वृत्ती

एका गावी दोन फुटक्या नशिबाचे व्यक्ती रहात असत. त्या दोघांवर निरनिराळ्या प्रकारचे प्रसंग येऊन गेले. त्यांना कधी कोणाकडून मदत म्हणून मिळाली नाही. म्हणून दोघे शेजारच्या देशाचा राजा महेंद्रवर्मा याच्याकडून काही मदत मिळेल या आशेने त्याच्या राजधानीत गेले.

वाटेत त्यांना एक वाटसरू भेटला. तो सुद्धा फार गरीब होता. परंतु त्याच्या चेहऱ्यावरून त्याला कधी कोणत्याही गोष्टीची गरज किंवा उणीव असेल असे दिसले नाही. त्याने या दोघांना विचारले– "कोठे हो निघालात?"

"आम्ही आजपर्यंत चहूबाजूंनी फसवणूक सहन करीत आलो. आमचे भाग्यच फुटके होते. म्हणून आम्ही महेंद्रवर्माच्या दरबारी जाऊन त्याची मदद मिळेल या अपेक्षेने निघालो आहो. महेंद्रवर्मा दानशूर राजा आहे असे आम्ही ऐकतो." दोघे म्हणाले.

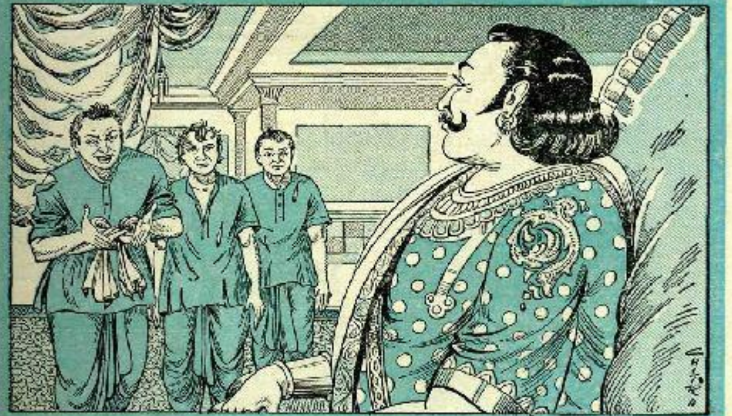
त्यानंतर त्या दोघांनी त्याला कोठे व कशासाठी जात असल्याचे विचारले. तेव्हां तो म्हणाला–"मी पण एक गरीब मनुष्य आहे. मी कोणाकडून दान घेत नाही. माझी स्थिती त्या परमेश्वराला चांगली माहीत आहे. 'ठेविले आनंते तैसेची रहावे.' असे मी मानतो आणि एकाहून दुसऱ्या गावी प्रवास करीत फिरत असतो."

पुष्कळ दिवस प्रवास करीत करीत ते महेंद्रवर्माच्या राज्यात येऊन पोचले. एक दिवशी रात्री तिघे एका जुनाट घरात उतरले. मध्य रात्र उलटून गेली तरी ते गप्पा गोष्टीत रंगून गेले होते. त्याच वेळी राजा महेंद्रवर्मा वेष पालटून फिरत फिरत त्या घरापर्यंत आला. त्याने आड उभा राहून तिघांचे बोलणे ऐकले.

महेंद्रवर्माने तिघांना दुसऱ्या दिवशी आपल्या दरबारात बोलावून आणवले. प्रत्येकाला त्याने एकच प्रश्न विचारला–"तू कोणी परदेशी दिसतोस. काय पाहिजे तुला?"

तिघांपैकी एक म्हणाला–"महाराज! श्रीमंत घराण्यात मी जन्मलो. ऐश आरामात दिवस जात होते. परंतु हळूहळू आमचे सर्व ऐश्वर्य तळ्यातल्या पाण्यासारखे अटून गेले. पैसा अडका होता तोपर्यंत अक्कल आली असती तर मी व्यापार धंदा करून पैसा मिळविण्याचा मार्ग शोधून काढला असता. अजून देखील आपल्या सारख्या दानशूरांनी दहा पांच हजार मोहरा दिल्या तर आरामाने राहण्याची इच्छा आहे."

दुसरा म्हणाला–"महाराज! काही वर्षां पूर्वी रंभेसारख्या एका रूपवती कन्येशी माझा विवाह झाला. संसारसुखात काही दिवस मजेत गेले. वाटले, दुनियेत माझ्या-सारखा सुखी कोण असणार? परंतु एकाएकी माझी बायको मरण पावली. मला वाटले की मला वेडच लागणार. म्हणून मी आपले गाव सोडून परदेशी निघालो. मला पहिल्या सारखे संसारसुख पहिल्या बायकोसारख्या सुंदर मुलीशी

लग्न झाले तरच मिळेल. तशी एक सुंदर कन्या पाहून आपण माझे लग्न करून द्यावे."

राजा महेंद्रवर्माने तिसऱ्या व्यक्तीला तोच प्रश्न विचारले–"तुला काय हवे आहे, बुवा?"

"महाराज, प्रत्येक माणसाच्या अनेक इच्छा असतात. परंतु त्या पुऱ्या केल्याच पाहिजेत की नाही, हे ईश्वरच ठरवू शकतो. मी कोणासमोर हात पसरू इच्छित नाही की कोणाच्या उपकाराखाली दबून जाण्याची इच्छा पण माझ्या मनाला शिवत नाही." तिसरा म्हणाला.

तिसरा मनुष्य म्हणाला ते ऐकून राजाला राग आला. कारण राजा दानी म्हणून प्रसिद्ध होता. त्याच्याकडून दान घेण्यासाठी दुरदुरून लोक येत असत. अशा स्थितीत त्याच्याकडून दान घेण्यास नकार देणारा हा उद्धट मनुष्य कोण? त्याला ती गोष्ट मान्य झाली नाही. त्याने पहिल्या प्रवाश्याला दोन थैल्या भरून सोन्याच्या मोहरा आणि दुसऱ्याला एक सुंदर कन्या दिली व म्हणाला–"ठीक, आता तुम्ही तुम्हांला वाटेल तिकडे खुशाल जा."

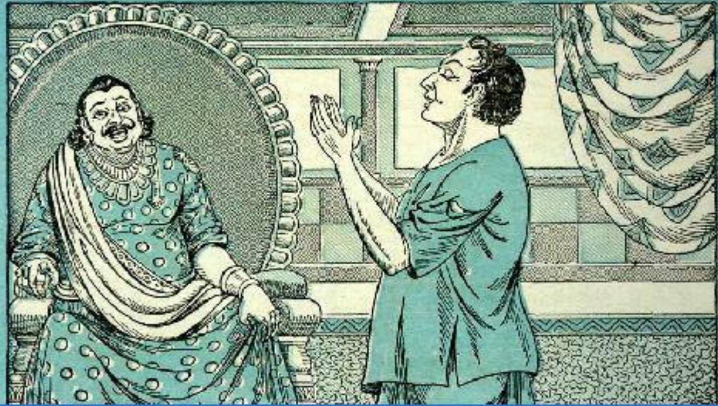
त्याप्रमाणे तिघे दरबारातून निघाले. राजाने एका शिपायाला बोलावून आज्ञा केली की हे तिघे प्रवासी आमच्या राज्याबाहेर जाण्यासाठी निघाले आहेत. तू घोड्यावर बसून जा व त्यांना कोठे तरी गाठ. एकाजवळ मोहरा भरून दोन पिशव्या आहेत, दुसऱ्या बरोबर एक सुंदर मुलगी आहे. त्या दोघांच्या अंगाला स्पर्श करू नकोस. तो जो तिसरा आहे, त्याचे मुंडके उडवून ते माझ्यासमोर हजर कर."

मध्यंतरी ज्याला राजाने मोहरांच्या दोन थैल्या दिल्या होत्या त्याने ओझे फार वेळ सहन न झाल्यामुळे तिसऱ्या स्वतंत्र वृत्तीच्या प्रवाश्याला 'मदत करतोस का थोडी?' असे विचारले. त्याने थैल्या उचलून घेतल्या आणि तिघे पुढे निघाले. तेवढ्यात राजाने पाठविलेला शिपाई येऊन पोचला. एकाला रिकाम्या हाताने चालत असलेला पाहून तो त्याचे मुंडके कापून घेऊन निघून गेला.

राजा महेंद्रवर्मा ते मुंडके पाहून चकित झाला आणि म्हणाला–"मी त्याचे डोके कापून आणायला सांगितले नव्हते. तू चुकलास. पुन्हा जा आणि त्या सुंदर कन्येला घेऊन जाणारा मनुष्य आहे ना त्याला सोड आणि दुसऱ्याचे मुंडके कापून घेऊन ये."

शिपाई पोचला त्या वेळी कन्यादान ज्याला मिळाले होते तो लघुशंका करायला थांबला व कन्या त्या स्वतंत्रवृत्तीच्या माणसाबरोबर चार पावले पुढे गेली. म्हणून तो कन्यादान घेणारा मनुष्य एकटाच पाठीमागून निघाला. त्याच वेळी शिपायाने त्याला पाहिले व त्याचे मुंडके कापून घेऊन परतला.

अशा तऱ्हेने राजाचा तो प्रयत्न निष्फळ ठरला. त्याने दिलेल्या दानावर जगण्याची इच्छा असणारे दोघे राजाच्या प्रयत्नानेच मरण पावले. परंतु देवाच्या भरंवशावर जो स्वतंत्र वृत्तीने राहू इच्छित होता त्याला मोहरा भरलेल्या दोन थैल्यांबरोबर एक सुंदरकन्या लाभली. ही गोष्ट कळल्यावर राजा महेंद्रवर्माचा अहंकार खाली उतरला.

सोन्याचे पीक

जावा बेटात डोंगो नावाचा एक गरीब मुलगा रहात असे. तो एक अनाथ असहाय मुलगा होता. तो एका विधवेच्या शेतात काम करीत असे. ते एक सुपीक शेत होते. तरी ज्या वर्षी डोंगोने त्या शेतात काम करायला सुरवात केली. त्या वर्षी शेतात भात पेरले होते. पीक तयार उभे होते. मोठमोठ्या लोंब्या लोंबत होत्या. परंतु पीक कापून झोडपणी झाली तेव्हा नुसती फोलपटे निघाली, दाणे निघालेच नाहीत.

दुसऱ्या वर्षी पण पिकाची तीच गत झाली. म्हणून गावभर लोक आपसात म्हणू लागले की म्हातारी चिक्कू आहे. ती गावच्या देवीला नैवेद्य वगैरे दाखवील तर ना! म्हणून पीक असे निघते आहे. ते कळल्यावर म्हातारीला फार राग आला तिने डोंगोला मजुरी म्हणून एक पै देखील दिली नाही. उलट त्याला कामावरून काढून टाकले.

डोंगो उपाशीच त्या गावाहून निघाला. फिरत फिरत तो दुसऱ्या एका गावी येऊन पोचला. त्याने एका घरी जाऊन दाराची कडी वाजविली. एका विधवा बाईने दार उघडले. डोंगो दमून गेला होता. भुकेने त्याचा जीव कासावीस झाला होता. त्याला उभे देखील रहावत नव्हते. तो घेरी आल्यासारखे होऊन जमिनीवर पडला. पडताना म्हणाला–"बाई! जीव कंठाजवळ आला आहे. चार घास खायला घाला. तुम्हांला पुण्य लागेल, तुम्हांला उदंड आयुष्य लाभेल."

त्या बाईने मुलाला हातभार देऊन उभे केले आणि त्याला घरात घेऊन गेली. त्याला पोटभर खायला घातले आणि विचारले–"कायरे! तू तर चांगला धडधाकट मुलगा दिसतो आहेस, भीक कां मागतोस? काही काम कां करीत नाहीस?"

डोंगोने घडलेली गोष्ट सांगितली व म्हणाला–"मी मेहनत खूप केली, पण मी ज्या शेतात काम केले त्यात पीक निघालेच नाही. आता हा काय माझा दोष? त्या शेताच्या मालकिणीच्या भाग्यात काय होते, देवच जाणे. तिने मला हाकलून लावले."

"तुला शेतातली सर्व कामे करता येतात का? येत असतील तर कर. त्यात जे पीक निघेल त्यातला पाचवा वांटा तुझा. आमच्या घरी बैल वगैरे काही नाही. तुलाच स्वतः शेतात सर्व कामे करावी लागतील." विधवा म्हणाली.

"काही हरकत नाही, मी सर्व कामे करीन." डोंगो म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी डोंगो कुदळ फावडे घेऊन शेतात गेला. त्याने सर्व शेत नांगरल्यासारखे छान खोल खणून काढले. वेळेवर बी पेरून शेताचे खत पाणी केले. शेत छान वाढले. लांबलांब लोंब्या लोंबू लागल्या व भाताचे पिवळे जर्द दाणे दिसू लागले.

कापणीची वेळ जवळ येऊ लागली. डोंगोने दाणे आहेत का नाही, हे नखाने

जावा देशातील एक लोककथा

दाबून पाहिले. पण नुसती फोलपटे होती. दाणे नव्हते.

आपले नशीबच फुटके, त्याला कोण काय करणार? कोणी काय दिले आणि किती काय केले तरी नशिबात नसेल तर काय मिळणार? तो निराश व हताश झाला. त्याने मालकिणीला काही सांगितले नाही. त्याने विचार केला की कापणी झाल्यावर तिला सर्व कळेलच. मी स्वतःच जाऊन कशाला सांगायचे?

कापणी होणार होती त्याच्या पहिल्या दिवशी डोंगोने पळून जायचे ठरविले. पहाटे उठून मांजराच्या पावलाने तो घराबाहेर पडला. इतकी मेहनत करून पीक उभे राहल्यासारखे वाटले आणि हे काय झाले, असा विचार करीत एकदा शेत पाहून जावे असे त्याला वाटले. त्याने नखाने दाणे दाबून पाहिले. दाण्यात तांदूळ नव्हते. पातळ नाजूक सोन्याचे दाणे होते.

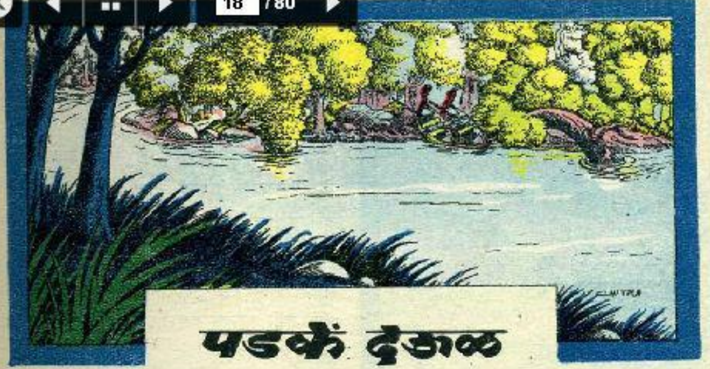
डोंगोला स्वतःच्या डोळ्यावर विश्वास होईना. त्याने धावत जाऊन मालकिणीला ते सोन्याचे दाणे दाखविले आणि म्हणाला– "मालकीण बाई! तुमच्या शेतात भाताचे पीक नाही, सोन्याचे पीक झाले आहे."

डोंगो म्हणाला ते मालकिणीने प्रत्यक्ष डोळयांनी पाहिले, ते सोन्याचे दाणे होते.

कापणी, झोडपणी, मळणी वगैरे संपली. खळयात सोन्याच्या दाण्यांचा ढीग लागला. मालकिणीने, वचन दिल्याप्रमाणे डोंगोला पिकाचे पांच वाटे करून एक वांटा दिला अणि गावकऱ्यांना एक मेजवानी ादली.

डोंगोने स्वतःचे शेत विकत घेतले. त्याच्या मालकिणीने पण शेत विकत घेतले. डोंगोच दोघांच्या शेताची कामे पाही. शेतात काम करणाऱ्या शेतकऱ्यांना दोघं पांचवा वांटा देत. तेव्हांपासून पुढे जावा देशात शेतकऱ्याला पांचवा वांटा देण्याची प्रथा पडली.

पडकें देऊळ

[२६]

[पडक्या देवळाचा पुजारी इभ्यु जातीच्या लोकांच्या हातावर तुरी देऊन एका गुप्तमार्गाने पळून गेला. इभ्युकुलनायकाने नांगसोम नामक एका इभ्यु प्रमुखाला वृश्चिक द्वीपाची वाट दाखवायला शिखीमुखबरोबर पाठविण्याचे मान्य केले. दोन नावा तयार करण्यात आल्या. आणि सर्व वृश्चिक द्वीपाकडे निघाले. पुढे–]

सूर्यास्तापर्यंत शिखीमुख व त्याच्या अनुयायांचा प्रवास चालू होता. रात्री कोठे तरी जमिनीवर मुक्काम करण्याचे ठरवून त्या जोगते चांगलेसे बेट ते पाहू लागले. सुमारे पंधरा मिनिटांनी त्यांना तसे एक बेट दिसले, तेव्हां त्यांनी किनाऱ्यावर उतरून झाडाला आपल्या नावा बांधून ठेवून दिल्या आणि सैपाकाच्या तयारीला लागले. त्यांनी चुली पेटवल्या. पाठीमागून येणाऱ्यांना जाळ दिसेल व त्यांना आपण या बेटावर उतरलो आहो हे कळेल असे त्यांना वाटले.

हळूहळू चांगलाच काळोख पडला. सैपाक झाल्यावर सर्वांनी जेवणे उरकून घेतली. एक शेकोटी पेटवून तिच्या चारी बाजूला सर्व शेकत गप्पा मारीत बसले. इतका वेळ झाला तरी तिसरी नाव पोचली नव्हती. पुजारी आधी वृश्चिक द्वीपावर

नक्कीच पोचला असणार याची त्यांना शंका उरली नाही. वाटेत कोठे गाठ पडली तर त्याच्या बरोबर दोन हात करावे लागणार असे पण त्यांना वाटत होते. त्यावेळी नावेतून त्यांच्या पैकी काही जण खाली पाण्यात पडणार व मगरी सुसरीचा आहार होणार हे पण निश्चित होते.

याच सर्व गोष्टींवर त्यांचे बोलणे चालू असता एकाएकी झाडावरच्या पक्ष्यांची किलबिल सुरू झाली आणि पाण्यात मगरी सुसरीची आपसात लढाई सुरू असल्याचा भास झाला. शिखीमुख विक्रमला म्हणाला—"पाहिलेस, या बेटाच्या चारी बाजूचे वातावरण किती भयंकर दिसते आहे. जंगलात क्रूर जनावरांची भीती यापेक्षा जास्त कधी वाटली का आपल्याला?"

नांगसोमने होकारार्थी मान हलविली. विक्रमकेसरीने एकदा चारी बाजूला पाहिले व म्हणाला—"तू या बेटाविषयी म्हणतो आहेस ना? मला तर आणखी एक शंका वाटते आहे, तो पुजारी याच बेटावर कोठे तरी दडी मारून बसला असावा असे नाही का तुला वाटत?"

ते ऐकून शिखीमुख थोडा हसला व वाळक्या काटक्या शेकोटीत घालू लागला. इतक्यात बेटावरच दुरून एक किंकाळी ऐकू आली. लाल कुत्रे त्या दिशेला पाहून भुंकू लागले. शिखीमुख चटकन उभा राहून म्हणाला—"ही किंकाळी मनुष्याचीच वाटते, की कोणते तरी जनावर ओरडले असेल?"

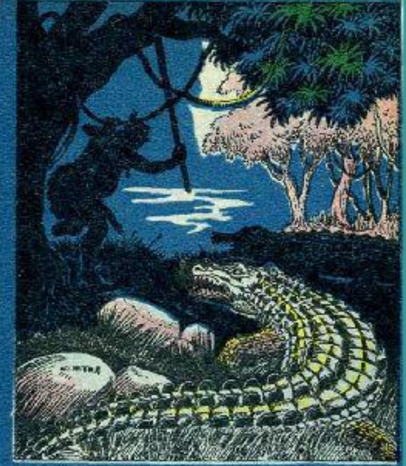
"कोणी तरी मनुष्यच संकटात सापडून ओरडलेला दिसतो आहे. किंवा आपल्याला आणखी कोणत्या तरी संकटात ढकलण्यासाठी पुजाऱ्याने ही लबाडी तर केली नसेल? आपण सशस्त्र जाऊन पाहू या." विक्रमकेसरी म्हणाला.

अजित व वीरभद्र चटदिशी दोन मशाली हातात घेऊन उभे राहले. पुन्हा एक किंकाळी ऐकू आली. ओरडणारा कोणी तरी मनुष्यच होता, या गोष्टीची सर्वांना खात्री पटली. सर्व त्या दिशेला धावले. त्यांना एक मनुष्य लंगडत आपल्या हातातल्या काठीने दोन मगरींना मारीत स्वतःचा बचाव करीत असलेला दिसला.

शिखीमुख त्या असहाय लंगडयाच्या रक्षणार्थ धावला. पण लाल कुत्रा त्या लंगडयाला चावायला त्याच्या अंगावर धावला. कुत्राला चवताळून येत असलेला पाहून तो लंगडा गयावया करीत ओरडुन म्हणाला—"शिखी धनी! पहिल्याने आपण आपल्या कुत्र्याला आवरा. मग मला जी पाहिजे ती शिक्षा द्या."

सर्वांनी त्या लंगडयाला त्याच्या आवाजावरून ओळखले, त्यांचा विश्वासघात करणारा वाटाडया जांगलाच होता तो. तो किती दुष्ट असला तरी कुत्र्याने त्याला फाडून खाल्लेले शिखीमुखला पाहवले नसते. म्हणून त्याने कुत्र्याला आपल्याकडे बोलावले व तलवारीचा एक वार मगरीवर केला. त्याच वेळी दुसऱ्या मगरीला अजितने भाला मारला.

दोन्ही मगरी मशालींचा उजेड पाहूनच घाबरून गेल्या होत्या. त्या मागे वळल्या

व पळून गेल्या. जांगला धापा टाकीत जमिनीवर बेशुद्ध होऊन पडला. त्याच्या तोंडावाटे एक शब्ददेखील उमटला नाही.

शिखीमुख व त्याचे साथी ती विचित्र घटना पाहून चकित झाले. या मध्य रात्रीच्या वेळी इतक्या काळोखात जांगला एकटा या बेटावर आलाच कसा? त्या पुजाऱ्याने आपला गुप्त बेत कळावा म्हणून याला आपल्या पाठीमागून येथे पाठविला नसेल कशावरून?

जांगला शुद्धीवर येऊन उठून उभा राहू लागला. शिखीमुख त्याला काही विचारणार होता. परंतु त्याच वेळी विक्रम-

केसरीने तलवारीचे टोक जांगलाला भोसकण्यासाठी पुढे करून विचारले–"जांगला! खरे काय ते बोल, नाही तर तुझा दुसरा पाय कापून तुला मगरी सुसरींसमोर टाकीन, लक्षात ठेव. तुझा मालक तो पुजारी या वेळी आहे कोठे, बोल! या बेटावरच लपला आहे की नाही?"

तो प्रश्न ऐकून जांगला फार म्याल्यासारखा दिसला नाही. अर्धमेल्या स्थितीत जगण्यापेक्षा मरण आले तर बरे, अशा मनःस्थितीत तो असावासे वाटले. तो म्हणाला–"विक्रमधनी! मी आपले मीठ खाऊन आपला जो विश्वासघात केला तो आठवून तुम्ही माझ्या बोलण्यावर विश्वास केला नाहीत तर मी तुम्हांला दोष देणार नाही. म्हणून तुम्ही मला जो पाहिजे तो दंड द्यावा. मी तो भोगायला तयार आहे."

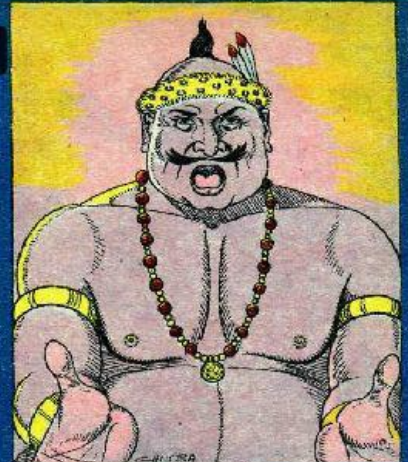
"हे नाटक माझ्यासमोर नको आहे. तू खरे बोलणार आहेस की नाही हे प्रथम सांग." असे म्हणत विक्रमने त्याच्या मानेवर तलवारीचे टोक ठेवले.

शिखीमुख स्मित करून म्हणाला–"विक्रम! तू स्वतःच आपली प्रतिज्ञा विसरलास आणि त्याची मान उडविण्याच्या विचारात दिसतो आहेस! आताच थोड्या वेळापूर्वी तू त्याला मगरी सुसरींसमोर टाकीन म्हणाला होतास नाही का? जरा थांब." नंतर जांगलाकडे वळून म्हणाला–"जांगला! तुझी स्थिती पाहून चटकन मरण आले तर बरे असे तुला वाटत असावेसे आम्हांला दिसते आहे. पण लक्षात ठेव, तू खरे बोलला नाहीस तर विक्रम तुला जिवंत मगरींसमोर टाकील, विसरू नकोस!"

जांगला एकच क्षण गप्प राहला, नंतर म्हणाला–"शिखीधनी! अपराध्याला मरायाचेच असले तर तो खरे बोलला काय व खोटे बोलला काय सारखेच! परंतु मी मरण्यापूर्वी जे सांगणार आहे ते खरे आहे व ते तुमच्या हिताचे आहे. तो दुष्ट पुजारी आज दुपारी दोन नावात आपल्या साथीदारांसह पडक्या देवळाच्या बेटाकडे निघून गेला. तुम्ही सर्व तेथे पोचण्यापूर्वी तुम्हांला ठार करण्यासाठी तो डाव टाकण्याच्या प्रयत्नात असणार. म्हणून सावध रहा!"

जांगला म्हणाला ते खोटे नसावे असे शिखीमुखला वाटले. तो विक्रमला जरा बाजूला बोलावून घेऊन जांगलाला म्हणाला–"तरमग, कायरे तू आपल्या मालकाबरोबर कां गेला नाहीस आणि या धोक्याच्या जागी एकटा कां राहलास!"

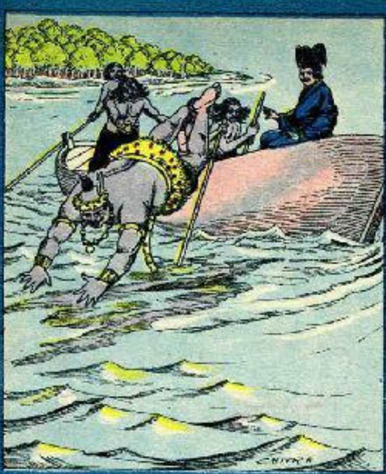
"निदान मरण्यापूर्वी तरी एकदा खरे सांगण्याची संधी मिळेल असे समजून, मालक! मी जो स्वामिद्रोह केला त्याच मुळे चित्त्याच्या हाती सापडून असा लंगडा झालो. मला माझ्या पापाचेच फळ मिळाले. कामाख्यानगरी मी सुखाने रहात होतो. कोणी मला लुच्चा, लबाड म्हटले नव्हते. परंतु या पुजाऱ्याने पैशाचे जाळे माझ्यासमोर टाकले आणि मी त्यात सापडलो. मी तुमच्या बरोबर लुच्चेगिरी अन् लबाडी

केली. मी संधी मिळाल्यास त्या दुष्टाला ठार करण्याचा विचार केला होता. पण त्याने माझा बेत ओळखला असावा. त्याचे ग्रह चांगले आहेत. म्हणून त्याने मलाच क्रूर जनावरांसमोर असे टाकले आणि निघून गेला." जांगला म्हणाला.

"तुला या मगरीसुसरींसमोर त्याने टाकले म्हणतोस? ते कसे काय बुवा?" शिखीमुखने चकित होऊन त्याला विचारले.

जांगला कसे ते सांगू लागला–"गोलभरा प्रदेशातल्या नदीतून येथपर्यंत आमची नाव येत असता मी चारी बाजूचा प्रदेश लक्षपूर्वक पहात होतो. मला उत्तम पोहता

येते. मी पुजाऱ्याला त्याच्या साथीदारांसह संधी साधून बुडवून एकाद्या फळकुटीच्या मदतीने गोलभरा पळून जाण्याच्या विचारात होतो. परंतु त्याने माझा बेत ओळखला. आज दुपारी आमच्या नावा या बेटानजीक आल्या आणि किनाऱ्या किनाऱ्याने पुढे जाऊ लागल्या तेव्हां त्याने पाण्यात वांकून पाहिले व म्हणाला– "ओहो! शिथिलेश्वरीच्या गळ्यातला हार अशा त्या महा जलसर्पाने दर्शन दिले आहे. त्याला नैवेद्य दाखविला पाहिजे व तो नैवेद्य मी दाखविणार आहे. एका सजीव मनुष्याचा नैवेद्य दाखवून आम्हांला सुखरूप त्या देवीच्या देवळाचा मार्ग दाखव" असे म्हणत त्याने आपले पीतांबर वर उडवले आणि ते माझ्या डोक्यावर येऊन पडले. तेव्हां तो ओरडला–"अरे जांगला! केवढा नशीबवान रे तू! तू शिथिलेश्वरीच्या अनन्य सेवकाचा आहार होणार आहेस आणि पुढल्या जन्मी सर्व इभ्युजातीचा कुलनायक म्हणून जन्मणार आहेस."

"याचा अर्थ काय बरे असू शकेल असा मी विचार करीतच होतो आणि त्याने नागशिधाडाला खूण केली. त्याने एका क्षणार्धात मला उचलून पाण्यात टाकले. मी बुडून गेल्याचे सोंग करून पाण्याच्या आतून पोहोत या बेटावर येऊन पोचलो. मी अगदी दमून गेलो होतो आणि त्याच वेळी मगरी सुसरींनी माझ्यावर हल्ला केला. तुम्ही येऊन मला वांचविलेत, नाही तर मी आज मेलोच होतो."

शिखीमुखने विक्रमकेसरीकडे पाहिले. तो त्यावेळी दुसरीकडे पहात होता. थोड्या वेळाने त्याला शिखीमुखने विचारले– "विक्रम! तुला काय वाटते? जांगला म्हणतो ते खरे असेल का?"

"त्याने आपली करुणकहाणी अशा तऱ्हेने सांगितली आहे की आपल्याला विश्वास करावा लागत आहे." विक्रमकेसरी म्हणाला.

विक्रमकेसरी म्हणाला ते ऐकून शिखीमुख हसला आणि तोच प्रश्न त्याने अजित, वीरभद्र व नांगसोमला पण विचारला. जांगला म्हणाला ते खरे असू शकेल असे त्यांचे मत पण पडले.

"तरमग उद्या आपण जांगलाला आपल्या बरोबर घेऊन जाऊ! काय म्हणतोस विक्रम?" शिखीमुखने विचारले.

"होय! घेऊन जाऊ. पण या खेपेस सुद्धा तो खोटे बोलला असे आढळले तर त्याचे मुंडके छाटून टाकू." विक्रमकेसरी म्हणाला.

तेथून सर्व पुढे निघाले तेव्हां जांगलाने शिखीमुख आणि विक्रमकेसरी दोघांचे पाय धरून त्यांची माफी मागितली व त्यांनी त्याला पुन्हां जीवदान दिल्याबद्दल त्यांचे आभार मानले आणि त्यांच्या बरोबर काठी टेकीत निघाला.

दुसऱ्या दिवशी पहाटेच सर्व उठून पुढे निघण्याच्या तयारीला लागले. जांगलाला शिखीमुख व विक्रम बसले होते त्या नावेत बसवून घेतले. त्यात हेतू एवढाच की वीरभद्र दमल्यास मदतीला आणखी एक

मनुष्य वल्हवायला राहील. निघण्यापूर्वी त्यांनी इभ्यु लोकांना घेऊन येणारी नाव कोठे दिसते का हे तिच्या वाटेकडे पाहिले. परंतु ती कोठे दिसली नाही. ती नाव वाट चुकून कोठे तरी गेली असावी असे त्यांना वाटले.

वारा अनुकूल दिशेला वाहू लागलेला पाहून दोन्ही नावांची शिडे उभी करण्यात आली. नांगसोम आणि वीरभद्राची नाव पुढे निघाली. दुपारची वेळ झाली तेव्हां कोणत्या तरी बेटावर थांबून जेवण खाण आटोपून घ्यायचे त्यांनी ठरविले. त्याच वेळी एका बेटाच्या वळणावर जोरजोराने

लाटा येऊन त्यांच्या नावावर आदळू लागल्या. एकाएकी अशा लाटा येण्याचे कारण कोणालाच काही कळेना.

नांगसोमने आपली नाव बेटाकडे वळवीत शिखीमुखला पण सावध केले. इतक्यात त्या बेटाच्या वळणावर दोन नावा लाटांचे धक्के खात त्यांच्याच बाजूला येत असलेल्या दिसल्या.

त्या नावेत बसलेल्या लोकांना विक्रम व शिखीमुख दोघांनी ओळखले. एका नावेत पुजारी उभा राहून मोठमोठ्याने ओरडत होता–"जलसर्प आपल्याला गिळणार आहे. नावा काठाकडे घेऊन चला."

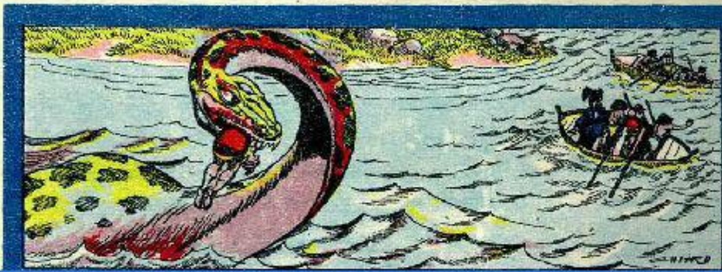
पाहता पाहता शिखीमुखच्या साथीदारांना सुद्धा जलसर्प दिसला. त्या सापाचे डोके व मान सापासारखी होती पण शरीर दहाबारा हत्तींएवढे होते. तो झपाट्याने पाणी घुसळून पुजाऱ्याच्या साथीदारांना पाण्यात पाडण्याच्या प्रयत्नात होता.

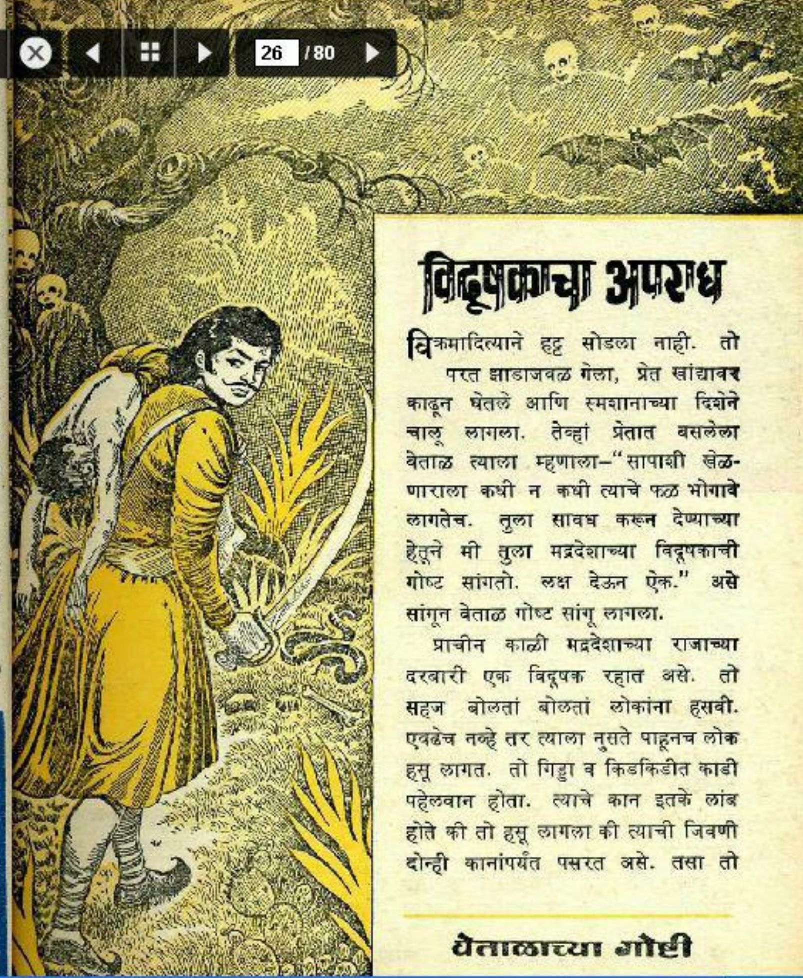
ते दृश्य भयंकर होते. शिखीमुख व त्याचे साथी थर थर कापू लागले. सुदैवाने त्यांच्या नावा किनाऱ्याजवळ आल्या होत्या. म्हणून ते किनाऱ्यावर उतरून स्वतःचा बचाव करू शकले. परंतु पुजाऱ्याच्या नावा जलसर्पाच्या वेगाने उठणाऱ्या लाटांच्या धक्क्याने पाण्यात वाहून जात होत्या.

शिखीमुखच्या देखत जलसर्पाने आपले तोंड पुढे करून पुजाऱ्याच्या नावेतल्या एकाला गिळून टाकले. पुजारी व त्याचे साथी वेड्यां-सारखे ओरडत जोरजोराने नावा दूर वल्हवून नेऊ लागले. जलसर्प त्या माणसाला पूर्णपणे गिळण्यासाठी क्षणभरच थांबला असेल. तो पुन्हा त्यांचा पाठलाग करू लागला.

"शिखी, ही संधी छान दिसते आहे. त्या दुष्टाला सहज बाण मारता येईल असे मला वाटते." असे म्हणत त्याने धनुष्यावर बाण ठेवून नेम धरला.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

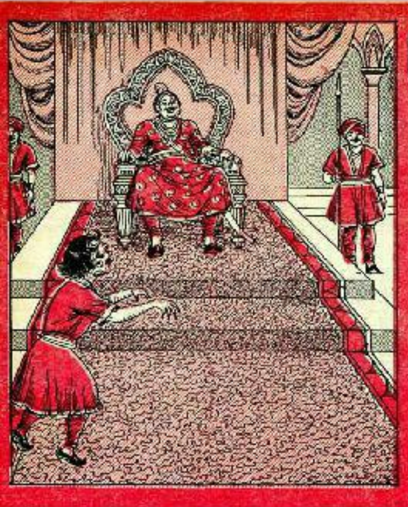

विदूषकाचा अपराध

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो परत झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"सापाशी खेळ-णाराला कधी न कधी त्याचे फळ भोगावे लागतेच. तुला सावध करून देण्याच्या हेतूने मी तुला मद्रदेशाच्या विदूषकाची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

प्राचीन काळी मद्रदेशाच्या राजाच्या दरबारी एक विदूषक रहात असे. तो सहज बोलतां बोलतां लोकांना हसवी. एवढेच नव्हे तर त्याला नुसते पाहूनच लोक हसू लागत. तो गिड्डा व किडकिडीत काडी पहेलवान होता. त्याचे कान इतके लांब होते की तो हसू लागला की त्याची जिवणी दोन्ही कानांपर्यंत पसरत असे. तसा तो

फार हुशार होता. तो अशा गोष्टी सांगे की हसता हसता पोट दुखू लागे. आणि गंमत अशी की एकदा सांगितलेली गोष्ट तो पुन्हां सांगत नसे. तो सर्वांची थट्टा करी. त्याच्या थट्टेतून स्वतः राजापण सुटत नसे. परंतु राजाने कधी ती गोष्ट मनावर घेतली नाही. म्हणून इतर लोकांना पण त्याने त्यांची किती थट्टा उडविली तरी गप्प रहावे लागे. सर्वांना त्याचा भयंकर राग होता, परंतु सर्व त्याला भीत.

राजाला विदूषक अनेक तऱ्हेने उपयोगी आढळून आला. दरबाऱ्यांच्या हातून एखादा अपराध घडला की विदूषक तो साबित करून दाखवी आणि राजा त्या अपराधी दरबाऱ्याला दंड करी. परंतु कोणावर नुसता संशय असला तर विदूषक थट्टेथट्टेतच तशी गोष्ट पुन्हा घडू नये असा काही तरी उपाय करी. कधी कोणी अधिकारी काही वाईट काम करण्याचा प्रयत्न करताना आढळून आला की, विदूषक त्याची थट्टेतच अशी कान उघाडणी करी की तो अधिकारी पुन्हा ते काम करण्यास धजत नसे. कधी थट्टेथट्टेतच विदूषक सर्वांसमक्ष एखाद्या अधिकाऱ्याच्या वैऱ्यां त्या अधिकाऱ्याचा हेवा करणाऱ्या लोकांना ते बरे वाटे. अशा तऱ्हेने विदूषक कळत नकळत राजाला उपयोगी पडे. म्हणून विदूषक कधी राजाचीच थट्टा करी तेव्हां राजा त्याला रागवत नसे.

एकदा राजाचा वाढदिवस होता. संध्याकाळी मोठी मेजवानी होती. त्यानंतर नृत्य, संगीत वगैरे अनेक मनोविनोदाचे कार्यक्रम होते. राजा सभासदांबरोबर गप्पात रंगला होता. विदूषक लोकांना हसवीत मधून मधून एकाद्यावर कोटी करीत होता अन् सर्व खूप हसत होते. विदूषकाच्या कोट्या ऐकून सर्व पोट दुखेपर्यंत

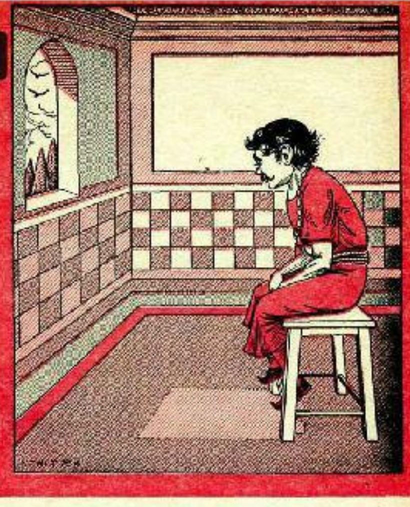
हसत होते. मध्येच तो म्हणाला–"तुम्हांला वाटत असेल की माझ्यासारखा मूर्ख या जगात दुसरा कोणी नसेल, पण मूर्ख राज, म्हणजे मूर्खांचे राजे, महाराज आहेत बरं का!"

ते ऐकून राजा मोठमोठ्याने हसला व राजाच्या पाठोपाठ सर्व हसू लागले.

"मी एक कुरूप व विद्रूप मनुष्य आहे ही गोष्ट खरी आहे आणि महाराज सुंदर रूपवान आहेत हेदेखील तितकेच खरे आहे. परंतु त्यांचे सौंदर्य त्यांच्या वांकड्या तिकड्या गुढग्यांमुळे आहे. त्यांचे पाय घोड्यावर बसतांना जसे वांकडे असतात तसेच ते जमिनीवर चालतांना पण वांकडेच असतात." विदूषक म्हणाला ते ऐकून राजा हसला व सर्व दरबारी पण हसले.

"आपल्या महाराजांसारखा चिक्कू मनुष्य सर्व जग हुडकून पाहिले तरी मिळणार नाही? माझ्याहून दहा लाखपट महाराजांकडे धन दौलत आहे. पण काय उपयोग? ते कमीत कमी माझ्या दुप्पट तरी खाऊ शकतील, का?" विदूषक म्हणाला, आणि राजा ते ऐकून देखील हसला.

"परमेश्वराने आपल्याला असे मंदबुद्धी, लोभी, वांकडे गुडगे असलेले आणि डोक्याला

टक्कल पडलेले महाराज दिले आहेत. हे सर्व आपल्या पूर्वजन्माचे फळच आहे नाही का?" अशी विदूषकाने थट्टा केली.

या खेपेस मात्र राजाला ती थट्टा सहन झाली नाही. राजा ओरडून म्हणाला–"तुझी वटवट बंद कर." नंतर आपल्या शिपायांकरवी राजाने विदूषकाला कैद करविले आणि म्हणाला–"उद्या याला आमच्या सिंहासमोर फेकून द्या."

ते ऐकून विदूषकाला त्याचे रक्तच गोठल्यासारखे वाटले. 'आपण असे बोललो तरी काय की राजाने आपल्याला एकाएकी इतकी मोठी शिक्षा फर्मावली.'

शिपायांनी विदूषकाला धरून नेऊन राजवाड्यातल्याच एका खोलीत कोंडून ठेवले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी काही अधिकारी राजाला भेटून म्हणाले–"महाराज! विदूषकाला क्षमा करावी. जर क्षमा करणे शक्यच नसेल तर मृत्युदंड करण्याऐवजी काही तरी लहानशी शिक्षा करावी."

"मी त्याला वाघासिंहासमोर फेकण्याची शिक्षा सुनावली आहे. त्यात बदल होणार नाही." राजा म्हणाला.

"सिंहासमोर त्याला फेकले तर सिंह त्याला खाणार नाही का?" अधिकाऱ्यांनी विचारले.

"पण सिंहाने त्याला खाल्ले नाही आणि तो जिवंत राहला तरी मला हरकत नाही." राजा म्हणाला.

"सिंहासमोरून तो वांचला तर आपण त्याला दुसरी एकादी शिक्षा करालच की नाही?" दरबाऱ्यांनी राजाला विचारले.

"नाही, मी त्याला सोडून देईन." राजा म्हणाला.

सिंह त्याला खाणार नाही असा काही तरी उपाय योजण्याचे अधिकाऱ्यांनी ठरविले.

सिंह लोखंडी गजांच्या एका पिंजऱ्यात होता. सिंहाला रोज खाणे घालणारा एक राखणदार होता. विदूषकाच्या हितैषी मित्रांनी त्या राखणदाराला लाच देऊन त्याला आपल्याकडे वळवून घेतले आणि म्हणाले–"सिंहाला आज खूप खायला घाल, म्हणजे त्याला उद्यां खाण्याची इच्छा उरणार नाही."

सिंहाच्या पिंजऱ्याला दोन दरवाजे होते. ते नेहमी बंद असत. पिंजऱ्याच्या दुसऱ्या दरवाज्यावळ विदूषक येईल तेव्हांच तो दरवाजा त्याने उघडावा, असे देखील विदूषकाला समजावून सांगण्यात आले.

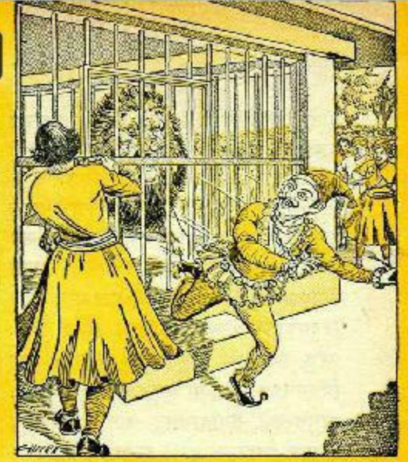
त्यानंतर काय काय करावयाचे हे त्यांनी विदूषकाला पण समजावून सांगितले. परंतु आपण जिवंत पिंजऱ्याबाहेर येऊ, या गोष्टीवर त्याचा विश्वासच बसेना. तो आपल्या मित्रांना म्हणाला–"मी आजपर्यंत विदूषक म्हणून सर्व आयुष्य घालविले. म्हणून विदूषकासारखेच आपल्याला मरण यावे असे मला वाटते. तुम्ही माझ्यासाठी पांच निरनिराळे रंग असलेला पोशाख माझ्यासाठी तयार करवून आणा. त्याला लहान लहान घुंगरू लावलेले असावेत."

विदूषकाने सांगितल्याप्रमाणे त्याच्या मित्रांनी पोशाख तयार करविला.

विदूषकाला दंड द्यायची वेळ जवळ आली. हजारो लोक सिंहाच्या पिंजऱ्याजवळ गंमत पहायला जमले. ठरल्या वेळी राजाने विदूषकाला पिंजऱ्यात टाकण्याचा हुकूम सोडला.

शिपाई विदूषकाला घेऊन आले. विदूषकाचा पंचरंगी विचित्र पोशाख पाहून व त्याला लावलेले घुंगरू वाजू लागलेले ऐकून आणि शिपायांच्या मध्यभागी आनंदाने हसत ऐटीत चालणाऱ्या विदूषकाला पाहून सर्वलोक हसू लागले, राजाला सुद्धा हंसू आले. पण त्याने स्वतःला आवरले.

सिंह एका कोपऱ्यात घोरत पडला होता. खूप खाल्ल्यामुळे बाहेर काय होत आहे याची त्याला फिकीरच जणुंकाही नव्हती. विदूष-

काने एका दरवाज्यातून प्रवेश करून दुसऱ्या दरवाज्यापर्यंत चालत जावयाचे ठरले होते. दुसरा दरवाजा उघडण्यासाठी तेथे राखणदार उभा होता. विदूषकाने पिंजऱ्याच्या दारात पाऊल टाकले. सिंह उठून बसला व विदूषकाकडे पाहू लागला.

विदूषक माकडासारखा उड्या व कोलांट्या मारू लागला. नंतर थोडा वेळ नाचला. पिंजऱ्याबाहेर जमलेले लोक ती गंमत पाहून मोठमोठ्याने हसत होते. विदूषकाचे पंचरंगी कपडे पाहात व त्याच्या कपड्यांना बसविलेल्या घुंगरांचा विचित्र आवाज ऐकत सिंह एका कोपऱ्यात बसला

होता. संधी पाहून विदूषक त्याच्या जवळून पलीकडच्या दरवाज्यापर्यंत गेला व दरवाजा उघडल्याबरोबर बाहेर निघून आला.

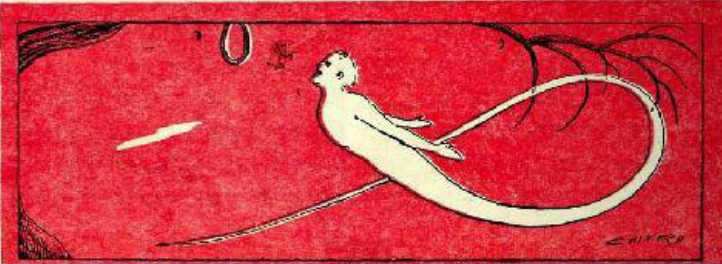
विदूषकाचा जीव वांचला. सर्वांना ते पाहून हायसे वाटले. विदूषकाचा जीव वांचावा असे राजाला पण वाटत होते. त्यानंतर राजाने विदूषकाच्या मित्रांच्या विनंतीला मान देऊन विदूषकाला आपल्या दरबारी स्थान दिले. परंतु त्यानंतर विदूषकाने कोणाला हंसविण्याचा प्रयत्न कधी चुकून सुद्धा केला नाही. म्हणून असे सर्वांना वाटू लागले की खरा विदूषक सिंहाच्या तोंडी खलास झाला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— "राजा! मला हे सांग त्या बिचाऱ्या विदूषकाने असा कोणता गुन्हा केला की त्याला एवढी मोठी शिक्षा राजाने सुनवावी. विदूषकाने केलेली थट्टा ऐकून हंसणारा राजा असा एकाएकी रागावला कां? याचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला— "विदूषकाने राजाला वांकड्या गुढघ्याचा, मंदबुद्धी व लोभी म्हटले. कदाचित हे सर्व खोटे असेल. म्हणून इतरांबरोबर राजा हसला. परंतु विदूषकाने राजाला टक्कल पडलेल्या डोक्याचा म्हटले, ही गोष्ट बहुतेक खरी असावी. म्हणून राजाला राग आला असावा. इतर गोष्टींबद्दल राजा पूर्वी हसलाच होता. विदूषकाला ही गोष्ट कळत तरी नसावी किंवा तो विसरला असेल की थट्टेतदेखील खरे व्यंग्य बोलून दाखवायचे नसते. हीच त्याची चूक असावी."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला व झाडाच्या फांदीला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

लोभी

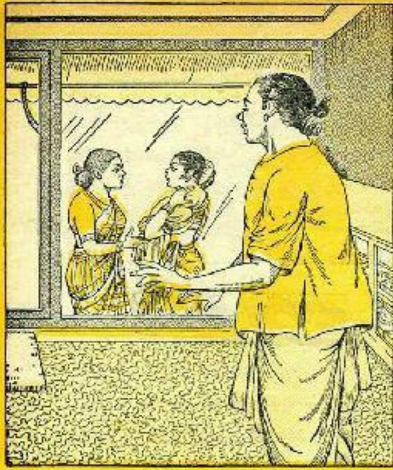
विलासपुर नावाच्या गावी एक जव्हेरी रहात असे. त्याच्या वडिलांनी दर्यापार व्यापार धंदा करून खूप पैसा आणि नावलौकिक मिळविला होता. तो व्यापारी सच्चाई व चोखपणाबद्दल पण तितकाच प्रसिद्ध होता.

त्याचा मुलगा हिरालाल पण आपल्या धंद्यात बापा इतकाच वाकबगार होता. पण तो फार लोभी होता. गिऱ्हाइकांना फसविणे हे व्यापारातले कसब आहे असे तो मानी. म्हणून त्याने धंद्याचा व्याप जास्त वाढविला नाही, तरी त्याला बापाच्या दहापट फायदा होई.

एकदा हिरालालच्या दुकानात एक गिऱ्हाईक मोती विकायला आला. तो आपला मोती काढून हिरालालला दाखवून म्हणाला— "शेटजी! मी जन्मापासूनच गरीब कफल्लक नव्हतो. माझ्या नशिबाने पाठ फिरविली. नाहीतर मी असे मोती आपल्या मित्र मंडळींना प्रेमाची भेट म्हणून दिले आहेत. परंतु माणसाला सर्व दिवस सारखेच जात नाहीत. आणखी जास्त काय सांगू? माझ्याजवळ एवढाच एक मोती उरला आहे. पोटापाण्याला दुसरा काही मार्गच उरला नाही तेव्हा हा मोती विकायला काढला. जी किमत तुम्हांला योग्य वाटेल ती द्यावी."

हिरालालने विचार केला की मासा स्वतःच जाळ्यात येऊन पडला आहे. तसा तो मोती मोठ्या किमतीचा होता. पण त्या व्यापाऱ्याने तो कमी किमतीत मिळविण्याचे मनाशी ठरविले. ज्या मनुष्याला पोटभर खायला प्यायला देखील मिळत नाही तो जास्त किमतीची हाव ठेवून येणारच नाही. असा विचार करून हिरालाल म्हणाला— "हा मोती तसा जास्त

श्री विनायक गो. जाधव

किमतीचा दिसत नाही. तो विकत घेऊन मला काही फायदापण नाही. तरी तू म्हणतो आहेस म्हणून मी विकत घेईन. सांग, काय किमतीची अपेक्षा आहे तुला?"

तो गरीब मनुष्य ते ऐकून चकितच झाला व म्हणाला–"शेटजी! अहो, तुम्हांला या मोत्याची किमत माहीत का नाही? असे सोंग कशाला करता? तुम्ही द्याल ती किमत घेऊन हा मोती तुमच्या हाती विकायचा असे ठरवूनच मी आलो आहे."

हिरालालने मोती चांगला पाहून घेतला व म्हणाला–"मी वीस अशरफी द्यायला तयार आहे."

"हा अन्याय आहे, सरासर अन्याय आहे!" असे म्हणत तो गरीब मनुष्य वीस अशरफी घेऊन निघून गेला.

काही दिवस लोटल्यानंतर हिरालालच्या दुकानासमोर दुपारच्या सुमारास कोणीतरी दोघी बायका बोलत उभ्या दिसल्या. त्यांच्या बोलण्यावरुन त्या श्रीमंत घराण्यातल्या सासवासुना असाव्यातशा दिसले. सुनेच्या हातात एक लहान मूल पण होते.

"सासुबाई! धनगुप्त आपल्याला वेळेवर दागिने करून देईलसे दिसत नाही. तो आपल्याला फसविणार की काय, अशी शंका वाटू लागली आहे." सुनबाई म्हणाली.

"आजपर्यंत आपणाला हवे होते तसे काम त्याने वेळेवर करून दिले. याच वेळी त्याला थोडा उशीर झाला. आपल्याला पाहिजे होते तसे मोती त्याला अजून मिळाले नाहीत, म्हणतो. तो म्हणतो ते खरेदेखील असू शकेल." सासू म्हणाली.

"लग्न मुहूर्त जवळ आला आहे. त्याला मोती केव्हां मिळणार आणि तो केव्हां दागिने करून देणार, देवालाच माहीत." सुनबाई म्हणाली.

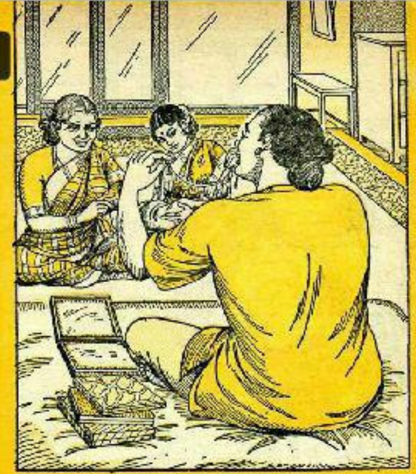
सासवासुनांचे बोलणे ऐकून हिरालालला वाटले, मोठे सावज सापडत आहे. त्याने जवळ जाऊन नमस्कार केला व दुकानात बोलवून म्हणाला–"माझ्या दुकानात आपल्याला हवे असतील तसले हिरे, मोती व इतर रत्ने आहेत. एकदा आपण पहावेत तरी! नाहीतर, आम्ही एवढी दुकान मांडून बसलो आहो कशासाठी? आपल्या सारख्यांची सेवा करण्यासाठीच नाही का?"

"तसे मोठे नाही हो. माझ्या पुतणीचे लग्न मंत्र्याच्या मुलाशी ठरले आहे. चांगलासा अहेर केला नाही तर नावे ठेवतील आम्हांला ती मंडळी. एक तन्मणी करायला आम्ही धनगुप्ताकडे दिला होता. त्याने अजून दिला नाही." सासू म्हणाली.

"बाईसाहेब! महाराणीला देण्यालायक मोत्यांचे हार माझ्या दुकानात तयार ठेवले आहेत. आपण पहा, तरी!" असे सांगून त्याने एक हार त्यांच्यासमोर ठेवला.

"किमत काय वाटेल ती असली तरी एक चांगला हार विकत घेऊन नवऱ्यामुलीला द्यायचा आहे. मी हा हार नवऱ्यामुलीला दाखवून घेऊन येते. मी परत येई पर्यंत माझी सुनबाई येथे बसेल. तुम्ही माझ्याबरोबर आपल्या नोकराला पाठवावे." सासू म्हणाली.

"त्यात काय मोठे से? आपण नवऱ्यामुलीला दाखवून आणा." हिरालाल

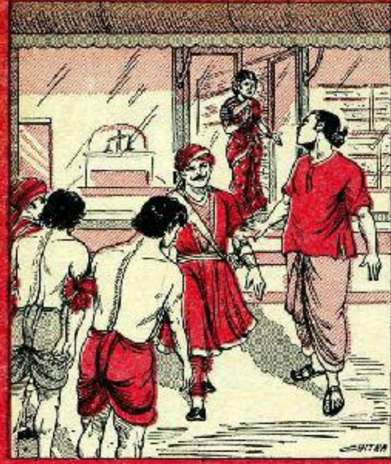

म्हणाला. सासूबरोबर दुकानदाराचा नौकर निघून गेला.

तो गेल्यावर सुनबाई दुकानदाराला म्हणाली–"काय हो, तुमच्याकडे चांगले मोती आहेत का? मी नवऱ्यामुलीसाठी मोत्याची अंगठी करून द्यावी म्हणते."

हिरालालने मोत्यांबरोबर त्या गरिबाकडून विकत घेतलेला मोती दाखविला. सुनबाईने, गरिबाने दाखविलेला मोतीच निवडला आणि किमत विचारली.

"हा मोती! अहो, त्याची फार किमत आहे. दोन हजार अशरफी तरी कमीत कमी होतील." दुकानदार म्हणाला.

इतक्यात दुकानाबाहेर काहीतरी गलबला झाला. दोघे जण तलवारी घेऊन लढत होते. एक मोठी गर्दी जमा झाली. हिरालाल गंमत पहायला घराबाहेर येऊन उभा राहला. इतक्यात चारपाच शिपायांनी पुढे जाऊन त्या दोघांना कैद केले. गर्दी हळूहळू कमी झाली. हिरालालच्या दुकानासमोर मारामारी झाली होती म्हणून तो तेथेच उभा होता.

"तुम्ही या दोघांना मारामारी करतांना पहात होता. म्हणून साक्ष द्यायला चला आमच्याबरोबर." शिपाई म्हणाले आणि त्याला आपल्या बरोबर घेऊन गेले.

"मी आहे दुकानात. जाऊन या तुम्ही." सुनबाई दुकानदाराला म्हणाली.

एका अनोळखी बाईला दुकानात बसवून तिच्यावरच दुकान टाकून जाणे हिरालालच्या मनाला आवडले नाही. पण नाइलाजाने त्याला त्या अनोळखी बाईवर सर्व दुकान टाकून जावे लागले.

न्यायालयात हिरालाल उलट सुलट उत्तरे देऊ लागला. त्याचे सर्व लक्ष दुकानाकडे होते. न्यायाधिशाला, हिरालाल बोलला ते सर्व खोटे असल्याचे आढळून आले. म्हणून तो म्हणाला—"काय रे! तू सुद्धां आरोपीच दिसतो आहेस." त्यानंतर त्याला बराच वेळ न्यायालयातच थांबवून ठेवून पुन्हा त्याची उलट तपासणी केली व फार उशिरां त्याला सोडले.

हिरालालने परत येऊन पाहिले, तोंपर्यंत त्याला त्या बाईची सून दिसली नाही. एक लहान मुलगा दुकानात झोपविलेला दिसला. मुलाच्या अंगावर पांघरूण होते. दुकानाचा नोकर पण परतला नव्हता. या सर्व गोष्टी त्याला विचित्र वाटल्या.

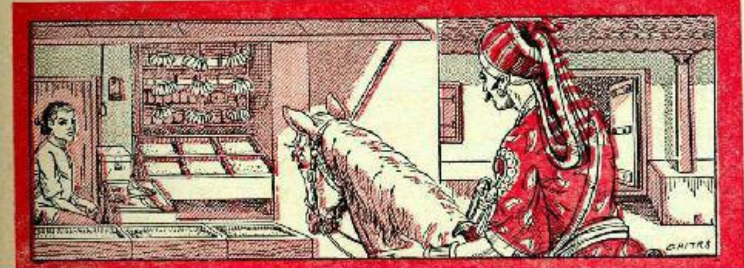
इतक्यात नोकर परत येऊन म्हणाला—"शेटजी! आपण यात पूर्ण फसलो." नंतर त्याने, स्वतःला सासू म्हणविणाऱ्यां बाईबरोबर तो दूर एका मोठ्या घरी कसा गेला, त्या बाईने घरात जातांना त्याला अंगणात थांबायला कसे सांगितले व शेवटी बराच वेळ थांबल्यावर सुद्धा ती बाहेर आली नाही तेव्हां तो घरात कसा गेला व ते घर नसून ती एक धर्मशाळा होती आणि सर्व धर्मशाळा हुडकून पाहल्यावर ती बाई कोठे नाही हे कळल्यावर त्याला निराश होऊन कसे परतावे लागले हे सांगितले.

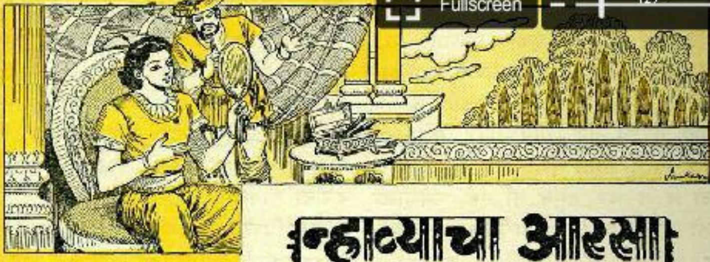
नोकर म्हणाला ते ऐकून हिरालाल मटकन खालीच बसला. मुलाच्या अंगावरचे पांघरूण बाजूला सारून त्याने पाहिले तर ते मूल नव्हतेच. एक बाहुली होती.

घाबरून जाऊन दुकानदाराने दुकानातली एखादी वस्तू चोरीला तर गेली नाही ना, तपासून पाहिले आणि दुकानातल्या सर्व मूल्यवान वस्तू नाहीशा झालेल्या पाहून त्याला वेड लागल्यासारखे झाले.

अशा तऱ्हेने हिऱ्याचा व्यापारी एक सामान्य निर्धन मनुष्य झाला. कोणत्याही व्यापाऱ्याने त्याला मदत केली नाही. त्याला आपले घरदार विकावे लागले आणि एक लहानसे दुकान उघडून पुढील व्यापार करावा लागला.

एक दिवशी एक श्रीमंत मनुष्य त्याच्या दुकानासमोर घोड्यावर बसून आला. त्याने दुकानासमोर घोडा उभा केला व दुकानात येऊन म्हणाला—"कायरे हिऱ्याचा व्यापारी मिठाचा व्यापारी झाला आहे वाटते? मला ओळखले नाहीस का? तू माझ्याकडून बीस अशरफी देऊन एक मोती विकत घेतला होतास आठवतो का? माझा तो मोती मला परत मिळाला. निदान यापुढें तरी इमाने इतबारे व्यापार धंदा कर. लक्षांत ठेव, माझ्या राज्यात अन्याय झालेला मला सहन होणार नाही." असे सांगून तो मनुष्य निघून गेला.

न्हाव्याचा आरसा

पुष्कलावती नदीच्या काठी एक लहानसे राज्य होते. त्या देशाचा राजा अचानक मरण पावला. म्हणून त्याचा सुदर्शन नावाचा मुलगा लहानपणीच गादीवर बसला. मंत्री, सेनापती वगैरे राज्याचे सर्व अधिकारी त्याला योग्य सल्ला देत व मदत करीत. परंतु त्याला गुप्तपणे सल्ला देणारा एक न्हावी होता.

न्हावी वृद्ध होता. सुदर्शनचे वडील राज्य करीत असता ते कित्येक महत्वाच्या गोष्टी मंत्र्याला सुद्धा कळवीत नसत. ते याच न्हाव्याजवळ गुप्त मंत्रणा करीत व त्याचा त्याना फायदापण होई.

सुदर्शन गादीवर बसताच मंत्र्यांनी त्याला विवाह करून घेण्याचा सल्ला दिला. कारण, राज्याची प्रतिष्ठा राणी असल्याने वाढते असे त्यांचे मत होते. परंतु सुदर्शनने तिकडे दुर्लक्ष केले आणि "इतक्यात गर्दी कसली?" असे सांगून तो ती गोष्ट टाळीत आला.

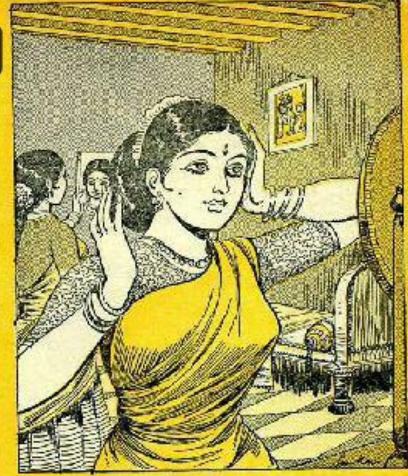
खरी गोष्ट अशी होती की सुदर्शनच्या मनात लग्न करावयाचे नाही, असे नव्हते. पण स्त्री जातीवर त्याच्या मनात नेहमी एक शंका वसत असे. ज्या मुली सुंदर असतात त्या सदाचरणी नसतात. एखादी मुलगी सुंदर व सदाचरणी असते तर तिला स्वतःच्या सौंदर्याचा गर्व तरी असतोच. म्हणून त्या स्वभावाने भांडखोर असतात. परंतु हे सर्व तो मंत्री व इतर दरबारी लोकांना सांगण्यास तयार नव्हता.

असेच बरेच दिवस लोटले. एकदा न्हावी राजाची दाढी करीत असता राजाला म्हणाला—"महाराज! मला सर्व विचारतात की महाराज लग्न कां करीत नाहीत?"

ते ऐकून सुदर्शनने त्याच्या मनात स्त्री जातीविषयी जी शंका त्याच्या मनात होती ती सांगून विचारले—"आता तूच सांग, अशी मुलगी कोठे मिळेल? मला मुलीची जातपात वगैरे विचारण्याची गरज वाटत नाही. जी मुलगी दिसायला सुंदर व सुशील असेल तिच्याशी मी लग्न करायला तयार आहे. पण अशी मुलगी कोठून मिळणार? तुला माहीत असेल तर सांग. मी लगेच तिच्याशी लग्न करीन."

न्हाव्याने थोडा वेळ विचार केला व म्हणाला—"तुमच्या समोर हाच प्रश्न असेल तर एक उपाय सांगतो. माझ्याजवळ एक आरसा आहे. त्यात कोणाचे ही रूप पाहल्यास त्या माणसाचा स्वभाव व गुण कळतात. तुम्हांला ज्या मुलीशी लग्न करावयाचे असेल ती कोण आहे मला सांगा. मी या आरशात तिला पाहून तिचे सर्व गुणदोष तुम्हांला येऊन सांगेन."

न्हावी म्हणाला ते ऐकून राजाला बरे वाटले. तो म्हणाला—"तू माझ्या योग्य वधू शोधून देशील तर मी आयुष्यभर तुझे उपकार विसरणार नाही."

त्याच दिवशी राजाने, तो लग्नाला तयार असल्याचे जाहीर केले. संध्याकाळपर्यंत राजधानीभर ती बातमी पसरली. राजाने जाहीर केले की तो जाती बाहेर देखील लग्नाला तयार आहे. गरीब श्रीमंत कोणाची ही मुलगी असो, ती सुंदर सुशील व गुणवती, असली पाहिजे. राजाने जाहीर केल्याबरोबर लग्नाला योग्य ज्या ज्या मुली होत्या त्या सर्व आरशात आपापली तोंडे पाहून राणी बनण्या लायक, त्या आहेत का स्वतःशीच विचारू लागल्या. परंतु दुसऱ्या दिवशी असे जाहीर झाले की राजा ज्या मुलीशी लग्न करील तिला प्रथम दरबारी न्हावी आपल्या आरशात पाहणार. त्या अराशात त्यांचे गुणावगुण व पात्रता कळतील.

ती गोष्ट कळल्यावर राणी बनण्याची इच्छा असणाऱ्या बऱ्याच मुलींचा उत्साह

थंड पडला. राजाच्या अंत:पुरात प्रवेश मिळण्याची हाव असून काय उपयोग? न्हाव्याला आपले गुणावगुण कळतील या गोष्टीची दहशतच सर्वांना बसली.

पाहता पाहता दहा दिवसपण लोटले. परंतु राजाशी विवाह करण्यास एक देखील मुलगी आली नाही.

"काय हो न्हावी दादा! आजपर्यंत तुम्ही सर्वांनी लग्न करून घ्या असे टुमणे माझ्या पाठीस लावले होते. पण आजपर्यंत एक देखील मुलगी माझ्याशी लग्नाला तयार झाली नाही?" राजाने न्हाव्याला विचारले.

"महाराज! माझ्या जादूच्या आरशाची गोष्ट सर्वांना कळली आहे. त्यात आपले रूप पाहायला केवढे धाडस अंगी असले पाहिजे? कोणी देवी मानव रूप धारण करून जन्मली असेल तर तीच आपल्याशी लग्नाला तयार होईल. सामान्य स्त्रीला आपल्याबरोबर मी गादीवर बसू देईन का?" न्हावी म्हणाला.

"तरमग तू असे कर, तुझ्या आरशाच्या परीक्षेला उतरणारी मुलगी हुडकून आणून दे." राजा न्हाव्याला म्हणाला.

प्रवासाला आवश्यक रकमेची व्यवस्था राजाने करून दिल्यावर न्हावी निघाला. तो प्रत्येक गावात जाऊन राजासाठी योग्य वधू शोधनाकरिता आल्याचे सांगे आणि विचारी–"तुमच्या गांवी राजाची राणी होण्यालायक कोणी मुलगी आहे का?"

एक जण एकनाव सांगे, दुसरा दुसरेच एकादे सांगे. कोणी कधी एकत्र जमून एक नाव सुचविले नाही.

अशा प्रकारे अनेक गावे हिंडत न्हावी बराच दूर निघून गेला. एकदां तो एका डोंगराळ प्रदेशात जाऊन पोचला. दुपारची वेळ होती व त्याला तहान लागली होती. डोंगरावर मेंढरांचे कळप चरत असलेले

दिसले. त्यांना चरायला नेणारा धनगर कोठे आहे हे पहात न्हावी डोंगर चढून गेला तेव्हां त्याला एका खडकाच्या सावलीत बसलेली एक सुंदर स्त्री दिसली.

"मुली, मी फार दुरून आलो आहे. जवळपास कोठे गाव दिसत नाही. आहे का कोठे. मला फार भूक लागली आहे, आहे का तुझ्याजवळ काही खायला?" न्हाव्याने त्या स्त्रीला विचारले.

"डोंगरापलीकडे एक गाव आहे, काका! पण तुम्ही उपाशी आहा? मग इतके दूर कसे चालत जाल? माझ्या जवळ खायला आहे थोडे, तेच खाऊन घ्या." मुलगी म्हणाली आणि तिने ज्वारीच्या भाकऱ्या व थोडी भाजी त्याला खायला दिली, खाऊन पिऊन न्हावी जरा आरामाने बसला व म्हणाला–"मुली! आज तू माझा जीव वांचविलीस!" असे म्हणत त्याने त्या मुलीकडे पाहिले व चकित झाला. तिचे तोंड चंद्रासारखे गोल व सुंदर होते. मोठमोठे डोळे, काळे भोर लांब केस पाहून न्हाव्याला ती जुनेरे नेसलेली मुलगी पार्वतीसारखी सुंदर दिसली. ही मुलगी नीटनेटके कपडे घालून केस विंचरून राजाच्या शेजारी उभी राहली तर राणीसारखी शोभेल, हिचा स्वभाव अगदी भोळा दिसतो. मुलगीपण कशी गोड दिसते!

न्हावी मनातल्या मनात मुलीची वाखाणणी करीत होता. नंतर त्याने उघड तिला विचारले–"मुली! मी तुझे लग्न राजाशी करून देईन. आहेस का कबूल?"

"काका! आम्ही गरीब, आमच्या सारख्यांच्या भाग्यात राजाची राणी होणे कधी शक्य आहे का?" त्या मुलीने विचारले.

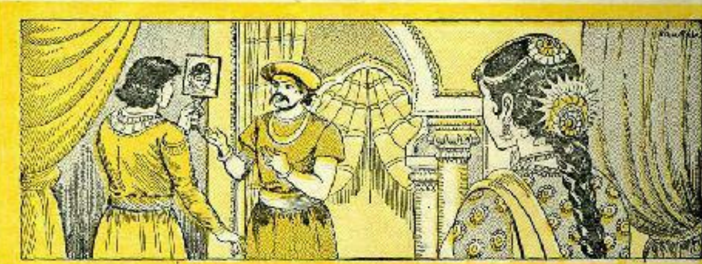
"तू त्याची फिकीर करू नकोस. माझ्या बरोबर चल. मी तुझे लग्न राजाशी करून देईन." न्हावी म्हणाला.

ती मुलगी न्हाव्याचा स्वभाव व वागणूक ओळखून त्याच्याबरोबर जायला तयार झाली.

दोघे राजवाड्यात पोचले. न्हाव्याने अंतःपुरातील दासींना सांगून त्या धनगराच्या मुलीला चांगले न्हाऊ घालवून तिला उत्तमोत्तम वस्त्रालंकारांनी सजवून घेतले. दासींनी तिच्या वेणीत फुलांची वेणी घातली आणि तिला न्हाव्यासमोर आणून उभे केले. ती मुलगी धनगराची पोर असेल या गोष्टी वर कोणाचा विश्वास होणेच शक्य नव्हते.

न्हावी घरातून एक आरसा घेऊन आला आणि त्यात त्या मुलीचे रूप राजाला दाखवून म्हणाला–"महाराज! या मुलीत आपल्याला काही दोष किंवा वैगुण्य दिसते आहे का?" सुदर्शनने मुलीचे रूप आरशात पाहिले. त्याला ती मुलगी आवडली व त्याने तिच्याशी लग्न करून घेतले. विवाह प्रसंगी न्हाव्याला राजाने एक मोठी जहागीर दिली आणि पुष्कळशा वस्तू इनाम म्हणून दिल्या.

न्हाव्याच्या आरशावर सर्वांचा विश्वास बसला. कित्येकांनी लग्नापूर्वी मुलीचा स्वभाव आरशात पाहून घेण्याची इच्छा न्हाव्याजवळ येऊन व्यक्त केली. पण न्हावी त्यांना उत्तर देई–"अहो, काय सांगू! आरसा फार चांगला होता हो, पण फुटला."

समुद्राच्या मुली

अल्जीरियर्स नामक शहरात अब्दुला नावाचा एक तरुण रहात असे. त्याच्या बापाने पुष्कळ दौलत संपादन केली. बाप वारल्यावर मुलाने, बापाने ठेवलेला पैसा पाण्यासारखा खर्च केला आणि थोड्याच दिवसात तो संपुष्टात आला. तेव्हां त्याला काय करावे, सुचेना. म्हणून कोणाला काही सांगितल्याशिवाय तो एक दिवशीं घोड्यावर बसून गावाबाहेर निघून गेला.

गावांबाहेर एक जंगल लागले. एका जागी त्याला एक विचित्र दृश्य दिसले. एका उंच झाडाच्या फांदीला एक बाई उलटी टांगलेली होती.

अब्दुल्लाने जवळ जाऊन पाहिले. ती बाई फारच सुंदर होती. तिच्या मानेला जखम झाली होती आणि जखमेतून निघालेल्या रक्ताचे तीन थेंब खाली ठेवलेल्या ताटलीत पडलेले दिसत होते. अब्दुलाने खाली वांकून पाहिले. ते रक्ताचे थेंब तीन माणिक्ये झालेले दिसले. त्या बाईच्या अंगात जीव आहे की नाही हे कळावे म्हणून त्याच्या मनांत तिच्या अंगाला हात लावून पाहण्याचा विचार आला. पण कोणी तरी अदृश्य शक्ती त्या बाईच्या चारी बाजूला वावरत आहे असे त्याला भासले.

त्यानंतर अब्दुल्लाने त्या ताटलीतले एक माणिक्य उचलून आपल्या पागोट्यात ठेवून दिले. नंतर तो त्याने जे पाहिले ते लोकांना सांगण्यासाठी निघाला:

त्या गावच्या सुलतानाला एक मुलगी होती. वजिराच्या मुलाशी तिचे लग्न ठरले होते. पण सुलतानाच्या मुलीने त्या संबंधास नकार दिला, आणि बापाला म्हणाली–"माझ्याशी लग्न करण्याची ज्या कोणाला इच्छा असेल त्याने प्रथम मी मागेन ते दिले पाहिजे."

"तुला काय हवे आहे ते तर सांगशील?" सुलतानाने विचारले.

"मला तीन माणिक्य पाहिजेत. माझ्याशी लग्न करण्याची इच्छा बाळगणाराने ती तीन माणिक्ये आणून दिली पाहिजेत." सुलतानाची मुलगी म्हणाली.

"तुला वेडबीड तर नाही ना लागले? आपल्या देशात माणिक्ये कोठे मिळतील मुली?" सुलतानाने विचारले.

"वाटेल तिथे मिळू द्यात, मला ती हवी आहेत." सुलतानाची मुलगी म्हणाली.

आपल्या मुलीचा तो हट्ट पाहून सुलतानाला दवंडी पिटविणे भाग पडले. "जो कोणी माणिक्ये आणून देईल त्याला मोठे इनाम दिले जाईल," अशी सुलतानाने राज्यभर दवंडी पिटविली. अब्दुल्ला ती दवंडी ऐकून सुलतानाला ते विचित्र माणिक्य दाखवून म्हणाला–"माझ्या जवळ हे माणिक्य आहे."

सुलतानाची मुलगी ते माणिक्य पाहून खूष झाली व म्हणाली–"हे माणिक्य फार सुंदर आहे. मला तीन माणिक्ये हवी आहेत."

"एकच मिळाले आहे त्यात समाधान मानून घे मुली! मी तीन तीन माणिक्ये कोठून आणू?" सुलतान म्हणाला.

"जो एक माणिक्य घेऊन आला आहे तोच घेऊन येईल!" मुलागी म्हणाली.

म्हणून सुलतान अब्दुल्लाला म्हणाला– "मुला, अशीच आणखी दोन माणिक्ये घेऊन ये. तू घेऊन आलास तर तू मागशील ते बक्षिस मी तुला देईन. नाही तर तुझे डोके उडवीन."

"जी सरकार!" असे सांगून अब्दुल्ला हातात तलवार घेऊन जंगलात गेला. ती बाई त्याच जागी तशीच उलटी टांगलेली त्याला दिसली. इतक्यात विजा कडाडल्यासारखा आवाज झाला व त्या बाईच्या समोर

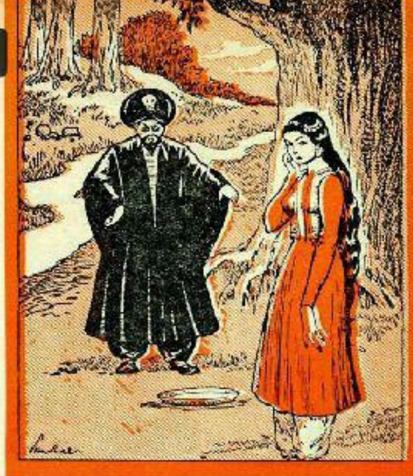
एक मांत्रिक काळे कपडे घालून उभा असलेला दिसला.

मांत्रिकाने त्या बाईला झाडावरून उतरवून जमिनीवर झोपविले व आपला मंत्रदंड तिच्या डोक्याला लावला. लगेच ती उठून उभी राहली. आता ती पहिल्या पेक्षां जास्त सुंदर दिसू लागली. मांत्रिकाने तिला विचारले–"अजून विचारतो, तू माझ्याशी लग्नाला तयार आहेस का?"

"तू काय वाटेल ते केलेस तरी तुझ्या सारख्या क्रूर दुष्टाबरोबर मी लग्न करणार नाही." ती बाई म्हणाली.

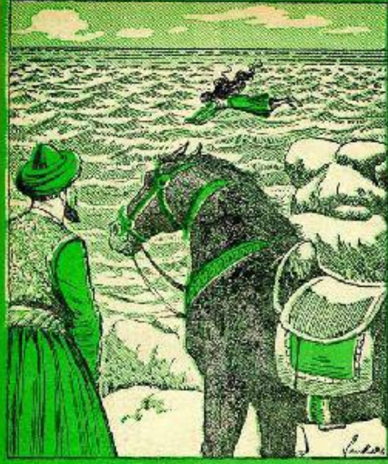
मांत्रिकाला त्या उत्तराने भयंकर संताप आला. तो आपला कोरडा काढून त्या बाईला बेदम मारू लागला. जरा वेळ थांबून तो पुन्हां तिला मारण्यासाठी उठला. त्याच वेळी अब्दुल्लाने पाठीमागून जाऊन तलवारीने त्याचे मुंडके उडविले. ती बाई धावत अब्दुल्लाजवळ गेली व आपल्या प्राणरक्षकाला मिठी मारून म्हणाली– "तुम्ही माझे रक्षण केले आहे. मी आयुष्यभर तुमची गुलाम दासी होऊन राहीन."

त्या बाईने आपली करुण कथा या शब्दात सांगितली. ती म्हणाली–"माझे

नाव माणिक! एका समुद्र राजाची मुलगी आहे. एका वर्षापूर्वी हा दुष्ट मांत्रिक मला उचलून घेऊन आला आणि त्याच्याशी मी लग्न करावे म्हणून माझी छळणूक करू लागला. झाडाला उलटी टांगून माझ्या मानेवर सुरीचे पाते रोवून मला तो त्याच्याशी लग्न करायला सांगे. माझ्या रक्ताच्या थेंबांची माणिक्ये होत, ती तो उचलून घेऊन जाई."

"अल्लाच्या कृपेने आता तू त्याच्या हातातून कायमची सुटली आहेस. तर मग तू माझ्याशी लग्नाला तयार आहेस का?" अब्दुल्लाने विचारले.

"मी तयार आहे. परंतु पहिल्याने लग्नाची सर्व तयारी नको का करायला? त्यासाठी प्रथम मला समुद्रकाठी घेऊन चला." ती तरुण स्त्री म्हणाली. त्या प्रमाणे तिला घोड्यावर बसवून अब्दुल्ला समुद्रकाठी गेला. ती परत येईपर्यंत अब्दुल्लाने किनाऱ्यावरच वाट पहावी असे सांगून तिने समुद्रात उडी टाकली.

कित्येक तास झाले, अब्दुल्ला वाट पहात किनाऱ्यावर उभा होता. आता ती परत काय येते? तिने आपल्याला फसविले, असे अब्दुल्लाला वाटले. इतक्यात समुद्रावरून एक मोठी मिरवणूक येत असलेली दिसली, घोडेस्वार, पालख्या, पायदळ शिपाई सर्व येत होते. एका पालखीत माणिक जरीची वस्त्रे परिधान करून बसली होती. अब्दुल्ला माणिकला तिच्या बरोबर आलेल्या सर्वांना घेऊन आपल्या घरी आला आणि मोठ्या थाटामाटाने दोघांचा लग्न समारंभ पार पडला.

अब्दुल्ला परत आलेला पाहून सुलतानाने त्याला बोलाविले आणि "माणिक्ये आणलीस का" विचारले.

तो म्हणाला–"सरकार! मी आपल्या लग्नाच्या गर्दीत माणिक्ये आणायची गोष्ट पार विसरून गेलो. मला एक महिन्याची मुदत द्यावी. मी खात्रीने घेऊन येईन."

"एका महिन्याच्या आत घेऊन आला नाहीस, तर लक्षात ठेव, मी तुला या खेपेस माफ करणार नाहीं नक्कीच तुझे डोके उडवीन" सुलतान म्हणाला.

अब्दुल्ला घरी परत आला. त्याला काळजीत मान खाली घालून बसलेला पाहून माणिकने त्याला कारण विचारले.

अब्दुल्लाने मणिक्यांची गोष्ट सांगितली. तिने लगेच एक सुरी हातावर मारली. रक्ताचे दोन थेंब हातावर दिसले. ते थेंब खाली पडताच त्याची मणिक्ये झाली. ती माणिक्ये अब्दुल्लाने सुलतानाला नेऊन दिली.

ती मणिक्ये मुलीला आनंदाने देऊन सुलतानाने तिला विचारले–"झाली न तुझी इच्छा पूर्ण?"

ती म्हणाली–"माझी एक इच्छा पूर्ण झाली. आणखी एक इच्छा आहे. एका माळेपुरेसे मोठमोठे मोती पाहिजेत. माझ्याशी लग्न करण्याची इच्छा असणाऱ्याने मोतीपण आणून दिले पाहिजेत."

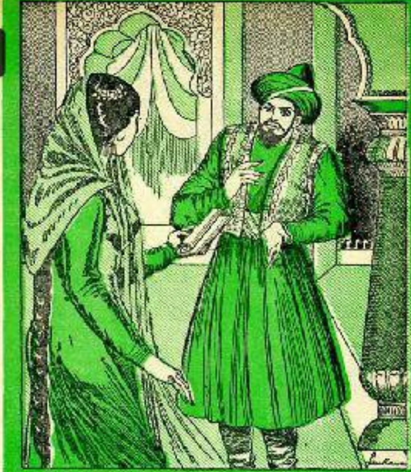
"आपल्या देशात मोती कोठून मिळणार मुली?" सुलतानाने विचारले.

"ज्याला माणिक्ये मिळू शकतात त्याला मोती मिळणार नाहीत का?" सुलतानाच्या मुलीने विचारले.

सुलतानाने पुन्हा अब्दुल्लाकडे निरोप पाठविला व तो आल्यावर त्याला म्हणाला– "मोत्यांचा हार करायला मोती घेऊन ये. तुला एका महिन्याची मुदत देतो."

"जी सरकार!" म्हणून अब्दुल्ला घरी निघून गेला. या नव्या संकटाची गोष्टपण त्याने बायकोला सांगितले.

"त्यात काय मोठे से? पाहिजे तितके मोती मिळतील." असे सांगून तिने एका कागदावर काही तरी लिहून ती चिट्ठी

अब्दुल्लाच्या हातात दिली आणि म्हणाली– "ही चिट्ठी समुद्रात फेकून द्या व वाट पहात समुद्र किनाऱ्यावर बसून रहा."

अब्दुल्ला समुद्र किनाऱ्यावर गेला आणि माणिकने दिलेली चिट्ठी समुद्रात टाकून वाट पहात बसला. थोड्या वेळाने त्याला समुद्रातून आणखी एक मिरवणूक येत असलेली दिसली. या खेपेस माणिकसारखीच दुसरी एक समुद्रकन्या पालखीत बसली होती. तिचे नाव मोती होते.

अब्दुल्ला मोतीला पण आपल्या घरी घेऊन आला आणि आपली पहिली बायको माणिक हिच्या परवानगीने त्याने मोतीशी

पण लग्न करून घेतले. माणिक आणि मोती सख्ख्या बहिणी होत्या. लग्न समारंभ संपल्यावर अब्दुल्लाने माणिकला सुलतानाच्या हुकमाची आठवण करून दिली. तेव्हां माणिकने आपल्या धाकट्या बहिणीशी लटक्या कारणावरून भांडण केले व तिच्या मुस्कुटात फाडदिशी एक चापट मारली. मोतीच्या डोळ्यातून टपटप टिपे गळू लागली. त्या टिपांचे मोती झाले. अब्दुल्लाने ते मोती नऊन सुलतानाला दिले. सुलतानाने ते मोती मुलीला देत विचारले–"झाले ना तुझ्या मनासारखे? आता लग्नाला काही हरकत आहे का?"

"माझ्या मनात फक्त आणखी एक इच्छा उरली आहे. एका अंड्या एवढी कस्तूरी जो कोणी मला आणून देईल त्याच्याशी मी लग्न करीन." सुलतानाची मुलगी म्हणाली.

कस्तूरी म्हणजे काय हे सुलतानाला माहीत होते व ती मिळविणे किती कठीण आहे हे देखील त्याला माहीत होते. म्हणून कोण अणून देणार हाच प्रश्न होता. त्याने पुन्हा अब्दुल्लालाच बोलाविले आणि हुकूम दिला की एका महिन्याच्या आत अंड्या एवढी कस्तूरी आणून दिली नाहीस तर तुझे डोके उडवीन.

या खेपेस माणिकने अब्दुल्लाला आणखी एक चिट्ठी लिहून देऊन समुद्रकाठी पाठविले. अशा तऱ्हेने माणिकने आपल्या कस्तूरी नावाच्या बहिणीशी अब्दुल्लाचे लग्न करून दिले. तिच्या अंगाला कस्तूरीचा वास येत होते.

सुलतानाने दिलेल्या मुदतीच्या आत कस्तूरी सांठविण्यासाठी माणिक आपल्या बहिणीला रोज न्हाऊ घालून तिच्या आंघोळीचे पाणी रोज मोठ मोठ्या भांड्यात ठेवून देई. थोड्या वेळाने कस्तूरी पाण्यावर तरंगताना दिसे. अशा तऱ्हेने कित्येक दिवसांनी एका अंड्या एवढी कस्तूरी जमा

ाणून दिल्यावर
–"तुझी शेवटची
ता तू वजिराच्या

ऱ्या मुलाने पुऱ्या
जो पुऱ्या करील
न असे पहिल्या-
आल्ये म्हणून मी
." सुलतानाची

न तीन बायका
लग्न करणार?"
ले.
सुमुद्राच्या मुली
म्हणून राहण्या-
त्यांच्यात्र कृपेने
ले तर होईल. तो
! माझ्या इच्छा
ापारी कसा असू

शकेल? तुम्ही ज्याला मोठा मोठा म्हणता, त्याने माझी एक तरी इच्छा पुरी करून दाखविली का?" सुलतानाच्या मुलीने विचारले.

सुलतान निरुत्तर झाला. त्याने अब्दुल्लाला बोलावून आपल्या मुलीशी लग्न करून घेण्यास विनंती केली.

"माझ्या तिघां बायकांच्या परवानगी बगैर मी लग्न करू शकणार नाही." अब्दुल्ला म्हणाला.

सुलतान समुद्राच्या मुलींना देण्यासाठी सुंदर सुंदर व मूल्यवान नजराणे घेऊन गेला आणि तिघां समुद्री कन्यांना अनेक प्रकारे विनंती करून त्यांची परवानगी मिळविली. नंतर सुलतानाच्या मुलीशी अब्दुल्लाचे लग्न झाले.

अब्दुल्लाचे त्याच्या चार ही पत्नींवर सारखे प्रेम होते. सुलतान मरण पावल्यावर अब्दुल्ला सुलतान झाला. त्याच्या राज्यात प्रजा सुखी होती.

झाली. अब्दुल्लाने ती
सुलतानाने मुलीला विचारले
इच्छा पुरी झाली ना? आ
मुलाशी लग्न करून घे."
"माझ्या इच्छा वजिरा
केल्या का? माझ्या इच्छा
त्याच्याशीच मी लग्न करी
मासूनच नाही का सांगत
अब्दुल्लाशीच लग्न करीन
मुलगी म्हणाली.
"त्या व्यापाऱ्याला ती
आहेत आणि तू त्याच्याशी
सुलतानाने मुलीला विचार
"त्याच्या तिघी बायका
आहेत. मी त्यांची दासी
लायक देखील नाही.
अब्दुल्लाशी माझे लग्न झा
सामान्य व्यापारी पण नाही
पुऱ्या करणारा सामान्य व्य

अमरवाणी

अन्नं दानात्परं दानं, विद्यादानं, अतः परम् ।
अन्नेन क्षणिका तृप्ति, यावज्जीवन विद्याया ॥ १ ॥

अन्नदान हे श्रेष्ठ दान होय! पण विद्यादान हे त्याहून श्रेष्ठ आहे. (कारण) अन्न तात्कालिक तृप्ति देते (या उलट) विद्या आयुष्यभर (उपयोगी पडते)

संपूर्ण कुंभो न करोति शब्दं, अर्धोघटो घोष मुपैति नूनम् ।
विद्वान कुलीनो न करोति गर्वं, गुणैर्विहीना बहु जल्पयन्ति ॥ २ ॥

भरलेला घट असतो तेव्हां त्यातून आवाज येत नाही. अर्धघट भरलेल्या मडक्यातले किंवा घागरीतले पाणीच सांडून जाते. त्याच प्रमाणे कुलीन विद्वान गर्व करीत नाही. मूर्खच जास्त वल्गना करतो.

रूप यौवन संपन्नाः, विरुद्ध कुल संभवाः
विद्याहीनाः न शोभंते, निर्गंधा इव किंशुकाः ॥ ३ ॥

रूपलावण्य, तारुण्य आणि कुलीन घराण्यात जन्म, हे लाभले तरी विद्याहीन मनुष्य वास नसलेल्या किंशुक फुलासारखा असतो.

परं पलित कायेन कर्तव्यः श्रुतसंग्रहः ;
न तत्र धनिनो यान्ति यत्र यान्ति बहुश्रुताः ॥ ४ ॥

म्हातारपण आले तरी ज्ञानार्जन केले पाहिजे. विद्वानांना जेथे प्रवेश असतो तेथे श्रीमंतांना नसतो.

श्री नारायण व. जोशी

सिंदबादच्या सफरी

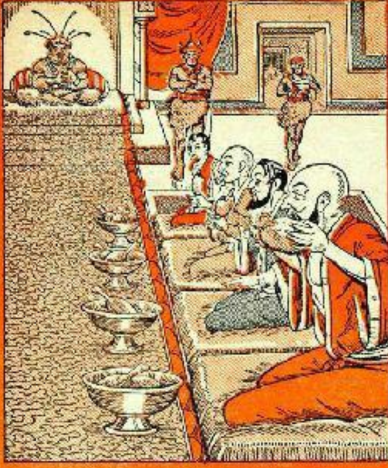
मनुष्य संकटांत सापडला की घाबरून जातो. संकटांतून सुटका मिळाली की त्या संकटांच्या आठवणी देखील त्याला गमतीच्या व आनंद देणाऱ्या वाटतात.

सिंदबादच्या मनाची पण तीच स्थिती होती. त्याने तीन वेळा सफरी काढून पुष्कळ संकटांना तोंड दिले. म्हणून जीवनाचा अर्थ ऐश आरामात स्वस्थ बसून राहणे नसून नित्य संकटांना तोंड देत राहून नवनवीन अनुभव मिळविणे आहे हे त्याला कळले. त्याच बरोबर प्रवासात ज्ञानार्जनाबरोबर धनार्जन करणे शक्य असते हे देखील त्याला पटले होते. थोडक्यात म्हणजे सांगावयाचे तळपायाला खाज सुटली त्याला स्वस्थ बसवेना. म्हणून आपले आप्तेष्ट व बंधुबांधव आणि ऐश आराम सर्व सोडून व्यापारा जोगता माल विकत घेऊन सिंदबाद बसरा नगरी आला. तेथून काही व्यापाऱ्यांबरोबर जहाजात बसून आपल्या चवथ्या सफरीवर तो निघाला. ते जहाज मोठे होते व खूप वेगाने जात होते.

वाटेत जहाज कित्येक बंदरात थांबले. सर्व व्यापाऱ्यांनी प्रत्येक बंदरातल्या बाजारात जाऊन जवळचा माल चांगल्या किमतीला विकला व नवीन माल पुढल्या मुक्कामासाठी खरेदी केला. एक दिवशी अचानक जहाजाच्या मालकाने समुद्राच्या मधोमधच जहाज थांबवून नांगर टाकला व म्हणाला–"मित्र हो! आपल्यांवर फार मोठे संकट आले आहे."

मालकाचे ते वाक्य पुरे झाले असेल नसेल, तेवढ्यात एक मोठे वादळ आले आणि ताडामाडाएवढ्या मोठ्या लाटा जहाजावर येऊन आदळू लागल्या. दोन तीन मिनिटात समुद्राने व्यापारी व त्यांचा माल यांच्यासकट जहाज गिळंकृत केले.

चवथी सफर

सिंदबाद व त्याच्या काही साथी व्यापाऱ्यांना त्यांच्या सुदैवाने लाकडाची एक मोठी फळी तरंगताना समोर दिसली. ती धरून त्यांनी आपला बचाव केला. एक मोठी लाट आली व फळीला धरून असलेले सिंदबाद वगैरे व्यापारी किनाऱ्यावर ढकलले गेले. लाटांच्या माऱ्याने व भीतीने सर्व इतके दमून गेले होते की कोणाला उठण्याची हिंमतच झाली नाही. वाळूत पडल्या पडल्या त्यांना केव्हां झोप लागली हे कळले देखील नाही.

दुसऱ्यादिवशी उजाडल्यावर त्यांना शुद्ध आली व थोडी हुशारी वाटली. ते उठून जमिनीवर पाय नेतील तिकडे चालू लागले. थोड्या अंतरावर त्यांना एक महाल दिसला. त्या वाड्यातून काही काळेकुट्ट लोक बाहेर आले व त्यांनी सर्वांना वाड्यात बोलावून नेले.

त्या वाड्यात एका मोठ्या दिवाणखान्यात एका उंच सिंहासनावर त्यांचा राजा बसला होता. त्याने सिंदबाद व त्याच्या साथीदारांना बसायला सांगितले. सर्व आपापल्या जागी बसल्यावर त्या काळ्या लोकांनी व्यापाऱ्यांसमोर खाद्यपदार्थ व फळफळावळ भरून ताटे व तबके आणून ठेवली. त्यांना जेवायला काय वाढले आहे हे सिंदबादला कळेना. ते खाद्य पदार्थ पाहून इतरांच्या मनात खाण्याची इच्छा उत्पन्न झाली त्यांनी सर्व खाद्यपदार्थांचा फडशा उडविला. गुरे पेंड किंवा हिरवे गवत हावरटासारखे खातात तसे सर्व खात होते.

सिंदबादचे साथी खात असतांना काळ्या कभिन्न लोकांनी कसला तरी लेप त्यांच्या अंगाला अंगावर लावायला सुरवात केली. तो लेप लावल्याबरोबर सर्वांची पोटे फुग्यासारखी फुगू लागली. त्याचबरोबर त्यांना त्यांची भूक जास्त जास्त वाढू लागल्या सारखे वाटले. तासन तास खात राहून सुद्धा त्यांची भूक न भागलेली पाहून सिंदबाद चकितच झाला.

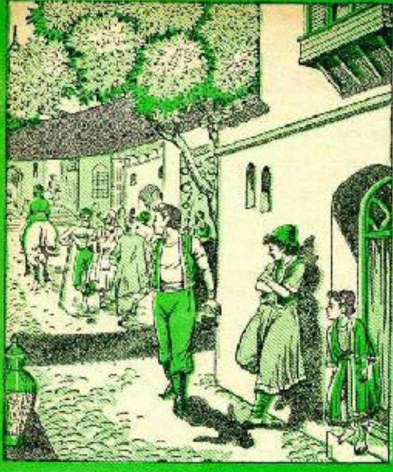
सिंदबादने जेवणाला हातदेखील लावला नव्हता म्हणून बरे झाले. काळ्या जातीच्या लोकांनी त्याच्या अंगावर तो लेप लावण्यासाठी आणला, पण त्याने त्याला जरूर नसल्याचे सांगितले. थोड्याच वेळाने सिंदबादला ते काळे लोक नरमांसभक्षक असल्याचे कळले. मनुष्याला खूप खायला घालून लेप लावल्यावर त्याची शरीरे चांगली टरटरून फुगली म्हणजे मग त्यांना कापून खायचे, अशी त्यांची रीत होती. इतर काळे लोक कच्चेच नरमांस खात, पण त्यांचा राजा एका माणसाला उभा भाजून त्याला खात असे.

आता आपल्या साथीदारांचा जीव वाचणे शक्य नाही हे सिंदबादने ओळखले.

परंतु सिंदबादला आणखी एका गोष्टीचे आश्चर्य वाटले. त्याच्या सर्व साथीदारांना गुरासारखे हाकून नेऊन काळ्या जातीच्या लोकांनी त्यांना एका कुरणात चरायला सोडले व सर्व अक्षरशः चरू लागले.

आता आपले कसे होणार, याची काळजी सिंदबादला वाटू लागली. म्हणून सर्वांची नजर चुकवून सिंदबाद त्या वाड्या बाहेर पडला. वाटेत त्याने त्याचे साथीदार

गुरासारखे कसे चरत होते हे झाडाआड उभे राहून पाहिले व थक्कच झाला. शेवटी तो चालत चालत त्या बेटाच्या दुसऱ्या टोकाला आला. तेथे सामान्य मनुष्य रहात होते. त्यांची भाषा सिंदबादला कळत असल्या कारणाने त्याला जिवात जीव आल्यासारखे वाटले. त्याने त्या लोकांसमोर त्याच्यावर गुजरलेल्या प्रसंगाचे वर्णन करून आश्रय देण्यास विनंती केली. त्या लोकांनी प्रेमाने त्याच्या जेवणा-खाण्याची सर्व व्यवस्था करून दिली आणि त्याला एका नावेत बसवून दुसऱ्या एका बेटावर आपल्या राजाकडे घेऊन गेले.

त्यांच्या राजधानीचे शहर सुंदर होते. रस्त्यावर पुष्कळ गर्दी होती. रस्ते रुंद होते. खोगिराशिवाय लोक घोड्यावरून फिरत होते. ते दृश्य पाहून सिंदबादने राजाला विचारले–"सुलतान! आपली प्रजा खोगिराशिवायच्या घोड्यावर बसून कां फिरते?"

"अरे, खोगीर कशाला म्हणतात तेच आम्हांला माहीत नाही." राजा आश्चर्य चकित होऊन म्हणाला.

"आपला हुकूम झाला तर मी दोन दिवसात एक खोगीर स्वतः तयार करून दाखवितो." सिंदबाद म्हणाला.

राजाच्या हुकमाप्रमाणे सिंदबादने एक लाकडाचे खोगीर एका सुताराकरवी तयार करविले. खोगिरावर खाली घालण्यासाठी पंखा पिसांची गादी तयार करविली. त्या-वर कातड्याचे खोगीर तयार करवून बसविले. त्याने पाय ठेवण्यासाठी लोहारा-कडून रिकाबी तयार करवून घेतल्या.

त्यानंतर सिंदबाद तबेल्यात गेला. एक उत्तम घोडा बाहेर काढून त्याच्या पाठीवर खोगीर चढवून त्याच्या तोंडात लगाम बसविला आणि घोड्याला राजासमोर आणून उभा केला. राजाने स्वतः घोड्यावर

बसून लगाम व खोगीर असल्याने घोड्यावर बसणाऱ्याला किती आराम पडतो हे पाहिले. राजाने खूष होऊन सिंदबादला एक मोठे इनाम दिले. मंत्र्याने पण आपल्या घोड्या-साठी लगाम व खोगीर तयार करवून घेतले. त्या दिवसापासून गावातल्या सर्व श्रीमंत लोकांनी आपापल्या घोड्यांसाठी लगाम व खोगीर तयार करवून घेतले.

की सिंदबादचे लग्न करून देऊन त्याला आपल्या देशाचा एक कायमचा नागरिक करून घ्यावे. सिंदबादला जेव्हां ते कळले तेव्हां तो घाबरूनच गेला. पण राजाच्या इच्छेविरुद्ध काही बोलण्याची त्याची छाती नव्हती. सिंदबादचे एका सुंदर मुलीशी लग्न झाले. ती मुलगी एका श्रीमंत बापाची एकुलती एक मुलगी होती.

सेवेसाठी

प्रत्यकाने सिंदबादला बक्षिस म्हणून मोठ- राजाने सिंदबादला रहाण्यासाठी

मोठ्या रकमा दिल्या. पाहतापाहता सिंद- महाल बांधून दिला व त्याच्या

आपल्या बायकोला घेऊन बगदादला जाऊन आनंदाने राहता येईल असादेखील विचार त्याच्या मनात येऊन गेला.

एकदा सिंदबादच्या शेजाऱ्याची बायको वारली. शेजारी रडू लागलेला पाहून सिंदबाद शोक व दुखवटा व्यक्त करून त्याचे सांत्वन करण्यासाठी गेला आणि म्हणाला–"तुम्ही इतके दुःख कशासाठी करता? तुम्हांला दुसरी सुंदर व चांगली बायको मिळेल."

शेजारी म्हणाला–"दुसरी बायको! कोठून मिळेल बाबा? मी तर काही दिवसांचा, नाही तासांचा पाहुणा आहे."

शेजारी म्हणाला ते सिंदबादला कळले नाही. परंतु थोड्याच वेळाने त्याला खरी वस्तुस्थिती कळली. त्या देशाच्या रीती-प्रमाणे नवरा बायकोपैकी कोणी मेला तरी दोघांना एकदम मूठमाती देत असत. त्याच्या समोर त्याचा शेजारी बायकोच्या प्रेता बरोबर स्मशानात गेला. नदीकाठी एका डोंगरावर एक खोल विहीर होती. गावकऱ्यांनी त्या मृत स्त्रीबरोबर तिच्या नवऱ्याला पण त्या विहिरीत सोडले आणि वर एक दगड झांकण म्हणून ठेवला.

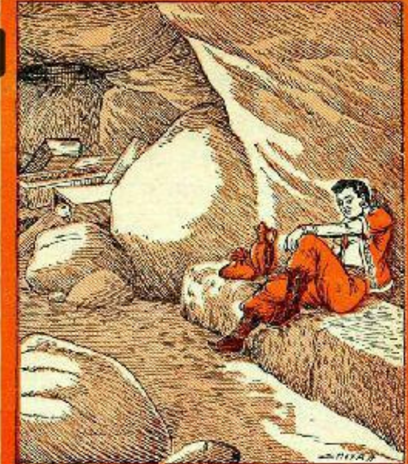
सिंदबादने दुसऱ्या दिवशी राजाकडे जाऊन निवेदन केले–"सुलतान! हा नियम सर्वांना सारखा लागू आहे का?" राजाने होकारार्थी मान हलविली. ते ऐकून निदान आपल्याला बायकोच्या आधी मरण यावे अशी तो अल्लाजवळ मनोमन प्रार्थना करू लागला.

परंतु देवाने त्याची प्रार्थना ऐकली नाही. काही दिवसांनी त्याची बायको एकाएकी आजारी पडून मरण पावली. सिंदबादला डोक्यावर वीज पडल्यासारखे झाले. राजाने सिंदबादला बायकोबरोबर सहगमन करावे लागणार याबद्दल दुःख प्रगट केले आणि स्मशानात पोचवायला जातीने हजर राहण्याचे सुलतानाने वचन पण दिले.

सिंदबादच्या बायकोचा देह सुंदर वस्त्रालंकारांनी सजविण्यात आला व तो एका शवपेटिकेत ठेवण्यात आला. नंतर ती शव पेटिका डोंगरातल्या त्या विहिरीपर्यंत नेण्यात आली. सिंदबाद व राजा इतर लोकांबरोबर पायी तेथपर्यंत गेले. सिंदबादने सुलतानाला समजावून सांगितले की त्याच्या देशात त्याची बायको व मुले जिवंत आहेत. पण त्याच्या बोलण्याकडे कोण लक्ष देणार?

प्रथम शवपेटिका विहिरीत सोडण्यात आली. नंतर सिंदबादच्या खाकोटीला दोरी बांधण्यात आली. त्या दोरीला एक सुरई भरून पाणी व सात चपात्या पण बांधून ठेवण्यात आल्या. सिंदबादला विहिरीत सोडण्यात आले. सिंदबादने विहिरीत उतरल्यावर दोरीचे बंधन सोडून टाकले. दोरी वर ओढून घेण्यात आली आणि विहिरीवर दगडाचे झाकण ठेवण्यात आले. त्यानंतर सर्व लोक निघून गेले.

विहिरीला लागून एक गुहा होती. त्या गुहेत कोठून तरी उजेड येत होता. सिंदबाद

काही वेळ हाच विचार करीत राहला की त्याला स्वदेश सोडून निघण्याची दुर्बुद्धी झालीच कशी आणि निघालोच तर समुद्रात पडून सुद्धा मरण कां आले नाही?

त्याला भूकतहान नव्हती असे नाही, जास्त दिवस जगता यावे यासाठी तो एक किंवा अर्धीच चपाती व अगदी थोडे पाणी पिऊन दिवस कंठीत राहला. रात्री झोंपण्या लायक त्याची व्यवस्था करून घेतली. पण काही दिवसांनी चपात्या संपल्या व पाणी पण संपुष्टात आले. आतां मरण केव्हां येते याची वाट पाहात राहण्या व्यतिरिक्त मार्ग उरला नाही.

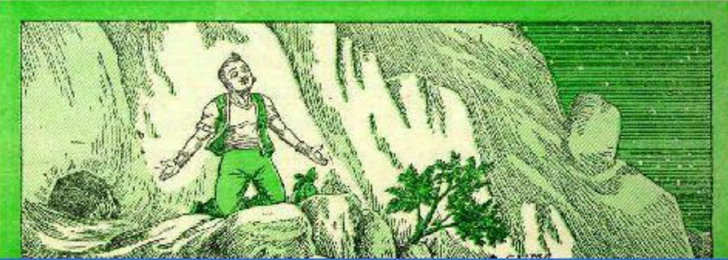

अशा परिस्थितीत एक विचित्र गोष्ट घडली. तो झोपला असतांना एक विचित्र आवाज त्याला ऐकू आला व त्याची झोप मोडली. कोणी तरी प्राणी पळून जात असल्यासारखा तो आवाज होता. त्याने धीर करून पळून जाणाऱ्या जनावराचा पाठलाग केला. थोडे अंतर चालून गेल्यावर त्याला तारे चमकत असलेले दिसू लागले. ते एक मोठे बीळ होते व त्यातून लांडगे व कोल्हे प्रेत खाण्यासाठी त्या विहिरीत येत.

सिंदबाद त्या बिळातून बाहेर निघाला. त्याला आकाशातले तारे दिसूं लागले होते. त्याने देवाचे मनापासून आभार मानले. नंतर तो पुन्हा त्या बिळातून विहिरीत गेला आणि मेलेल्या लोकांच्या अंगावरचे दागिने जितके काढून घेऊन येता आले ते घेऊन आला. डोंगरापलीकडे समुद्राच्या लाटा जणु काही त्याला जवळ बोलावीत होत्या. तो समुद्र किनाऱ्यावर एखादे जहाज दिसले तर पहावे म्हणून वाट पहात बसला.

आणि कर्मधर्म संयोगाने एक जहाज त्या बाजूला येत असलेले दिसले. जहाजातल्या प्रवाश्यांनी त्याला पाहिले व जहाज किनाऱ्याकडे घेऊन आले. दागिन्याच्या गाठोड्यासह तो जहाजात जाऊन बसला. नंतर त्याने जहाजाच्या तांडेलाला, त्यांचे जहाज कसे बुडाले व पुढे काय काय घडले ते वृत्त सांगितले. त्याने तांडेलाला एक दोन दागिने काढून देऊ केले. पण तांडेल म्हणाला– "जे अपघात होऊन त्यातून वांचले आहेत त्यांच्याकडून आम्ही भाडे घेत नाही." ते ऐकून सिंदबाद चकित झाला.

काही दिवसांनी जहाज बसरा नगरी येऊन पोचले. सिंदबाद काही दिवस तेथे राहला. नंतर नदीच्या वाटेने बगदादला सुख रूप येऊन पोचला. त्याला भेटून त्याची बायको मुले व बंधुबांधव खूष झाले.

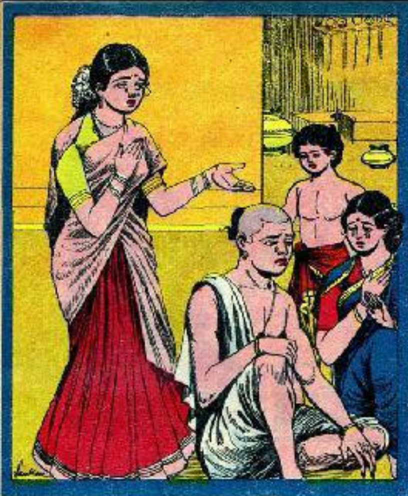

महाभारत

कुंती, त्यांना आपल्या घरी आश्रय देणाऱ्या ब्राह्मणाच्या कुटुंबावर एकाएकी असे कोणते मोठे संकट ओढवले हे पाहण्यासाठी त्याच्या घरी गेली. कुंतीला आलेली पाहून ब्राह्मण म्हणाला–"या जगात बायको मुलांबाहेर सुखाने राहणे अशक्य आहे असे दिसले. मी एकदां याचसाठी आपल्या मंडळींना, हे गांव सोडून कोणत्या तरी दुसऱ्या गावी जाऊन राहू असे म्हटले होते, पण तिला ते आवडले नाही. आपण येथेच जन्मलो, येथेच लहानाचे मोठे झालो, म्हणून आपण हे गाव व आपल्या नातेवाइकांना सोडून कोठे जायचे, असे ती म्हणते. तिचे आईवडील गेल्याला किती तरी दिवस झाले. खरे बोलायचे तर आपला म्हणता येईल, असा एक नातेवाईक देखील गावात उरला नाही. तरी या गावाचा मोह सुटत नाही. ती तेव्हां कबूल झाली असती तर आजचा प्रसंग ओढवला नसता. आज काही सुटकाच नाही. मी आज त्या राक्षसासमोर त्याचा आहार व्हायला कोणाला पाठवू? आजपर्यंत माझ्या मुलांच्या खस्ता सोसून त्यांच्या सुखासाठी स्वतः कष्ट सहन करणाऱ्या बायकोला का मी राक्षसाकडे पाठवू? किंवा माझा वंशवृक्ष वाढवणाऱ्या आपल्या पोटच्या मुलांना तरी कसा पाठवू? म्हणून मी स्वतःच जायचे ठरविले आहे. दुसरा काही मार्ग दिवस नाही."

ब्राह्मणाची बायको त्या गोष्टीस कबूल झाली नाही. तिला पतीशिवाय स्वतःचे किंवा

मुलांचे पोट कसे भरेल याची काळजी वाटत होती. पदोपदी त्यांना परक्यासमोर हात पसरावा लागेल. मुलांचे शिक्षण कसे होणार? हे सर्व तिला नाही जामणार. म्हणून त्या राक्षसाचा आहार व्हायला तिनेच जावे हे इष्ट होईल असे तिचे म्हणणे होते. ती असे देखील म्हणाली की कदाचित, बाई समजून राक्षस तिला सोडून देणार नाही कशावरून.

बायकोचे ते म्हणणे ऐकून ब्राह्मण रडू लागला. बायको पण रडू लागली.

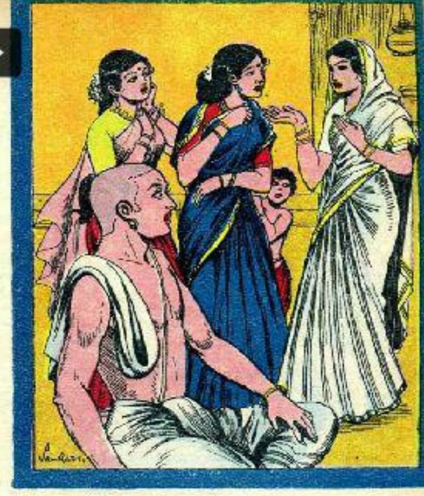
दोघां आईवडिलांना रडत असलेली पाहून मुलगी म्हणाली–"तुम्ही दोघं कशाला रडता? मला कां नाही पाठवून देत त्या राक्षसाकडे? मला आज ना उद्यां तुमच्या पासून दूर व्हावेच लागणार आहे. म्हणून मला पाठवून दिल्याने कोणाचेच काही नुकसान होणार नाही."

त्याच वेळी पाच वर्षांचा मुलगा एक काठी घेऊन खेळत खेळत बोबड्या भाषेत म्हणाला–"तुम्ही कशाला भिता? मी त्या राक्षसाला ठार करतो." ते ऐकून सर्व हसू लागले.

आता मात्र कुंतीला राहवले नाही. ती सर्वांना धीर देत जवळ जाऊन ब्राह्मणाला म्हणाली–"हे पहा, तुमच्यावर असे कोणते मोठे संकट ओढवले आहे, ते मला सांगाल तरी. माझ्याकडून होईल ती मदत, मी करीन, म्हणते."

तेव्हां ब्राह्मणाने कुंतीला त्याच्यावर जे संकट ओढवले होते ते थोडक्यात सांगितले. म्हणाला–"बाई! तुम्ही फार मोठ्या मनाच्या आहा. पण आमच्यावर जे संकट आज ओढवले आहे ते टाळणे कोणत्याही माणसाला शक्य नाही. या गावाबाहेर जंगलात बक नावाचा एक राक्षस राहतो. तो दररोज नरमांस खाऊन माजला आहे. तो या गावाचे रक्षण करतो, म्हणे. परंतु त्या बद्दल दररोज त्याचे पोट भरण्यासाठी एक गाडीभर अन्न, दोन रेडे व एक माणूस पाठवावा लागतो. एखाद्या दिवशी चुकून हा नियम मोडला गेला तर तो राक्षस गावात शिरतो व समोर दिसेल त्याला ठार करून खातो. या देशाचा राजा वेत्रकीय नामक प्रदेशात राहतो. त्याने गावकऱ्यांना वांचविण्यासाठी काहीच केले नाही. पाळीपाळीने आम्ही एका गावकऱ्याला पाठवतो. आज माझी पाळी आहे. इतरांना वांचविण्यासाठी आम्हांला पाळीपाळीने एवढे करावेच लागते. म्हणून आज आमच्या घरून कोणी जायचे हा प्रश्न आहे. मला वाटते मीच जावे."

ब्राह्मण म्हणाला ते सर्व ऐकून घेऊन कुंती म्हणाली–"अहो! एवढेच ना, मग मी आपल्या एका मुलाला तुमच्या बद्दल पाठवून देते. तुम्ही बेफिकीर रहा. राक्षस त्याचे काही करू शकणार नाही. उलट तोच राक्षसाला ठार करून घरी परत येईल. मी म्हणते आहे त्यात खोटे काहीच नाही. मी म्हणते ते तुम्हांला खरे वाटत नसेल तर विचार करा, कोणी आई, तिला शंभर मुले असली तरी राक्षसाचे भक्षण होण्यास आपल्या पोटच्या मुलाला पाठवील का? म्हणून मी सांगते आहे तसे करा. परंतु

ही गोष्ट गावकऱ्यांना कळता कामा नये. कारण कोणाच्या तोंडी माझ्या मुलाच्या गुरुवर्यांना ही गोष्ट कळली तर ते त्याला जाऊ देणार नाहीत, आणि राक्षसाला ठार करण्यास चालून आलेली हातची संधी निघून जाईल."

तेव्हां कोठे कुंती म्हणाली ते ब्राह्मणाला खरे वाटले. त्याच्या मनात कुंतीविषयी आदरभाव वाढला व त्या उपकाराबद्दल त्याने मनोमन तिचे आभार मानले.

कुंतीने घरी जाऊन भीमाला सर्व सांगितले व तो ती कामगिरी पार पाडण्यास तत्काल तयार झाला.

त्याच वेळी चार पांडव माधुकरीला जाऊन परत आले. भीमाला खूष पाहून युधिष्ठिराने त्याच्या आनंदाचे कारण विचारले. कुंतीने थोडक्यात सर्व सांगितले व म्हणाली–"इतक्या दिवसांनंतर या ब्राह्मणाने आपल्यावर केलेल्या उपकाराची फेड करण्यास संधी मिळाली आहे."

आई म्हणाली ते ऐकून युधिष्ठिराला बरे वाटले नाही. आईने थोडी घाई केली असे त्याला वाटले. भीमाच्या बळावरच पांडवांचे भविष्य अवलंबून आहे हे आईला माहीत आहे. कौरवांचा पराभव करून आपले राज्य मिळविणे भीमाच्या भुजबला-वरच शक्य आहे हे आईला माहीत नाही का? लाक्षागृहातून सर्व पांडवांचे रक्षण एकट्या भीमाच्या भुजबलामुळेच तर झाले. त्याने त्याला वाटले ते आईला सांगितले.

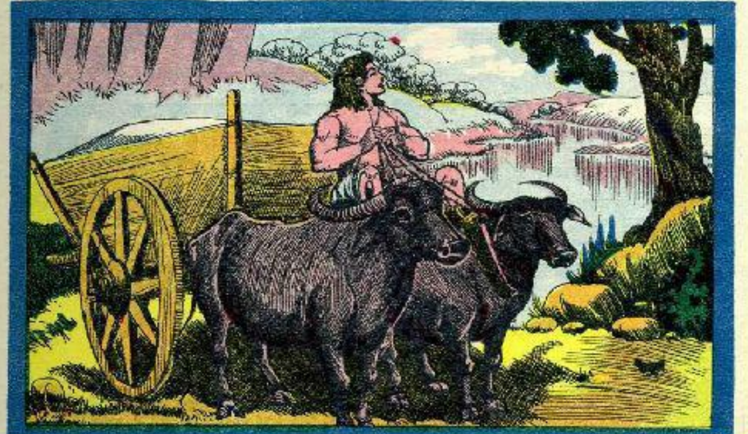
युधिष्ठिराचे म्हणणे कुंतीला पटले नाही. ती म्हणाली–"संकटात सापडलेल्या लोकांचे रक्षण करणे क्षत्रियाचे कर्तव्य आहे. या ब्राह्मणकुटुंबाचे तर आपल्यावर उपकारच आहेत. म्हणून या कुटुंबाचे रक्षण आपण केले नाही तर आपल्याला पाप लागेल. भीमाविषयी आपण काळजी करणे हास्यास्पदच ठरेल. ते हा एकटा राक्षसच काय, याच्यासारखे आणखी दहापाच एकदम युद्धाला आले तरी त्याना भीम एकटा ठार करील." कुंतीला, तिने जे ठरविले तेच योग्य आहे असे वाटत होते. तेच तिने युधिष्ठिराला सांगितले. तरी युधिष्ठिराला शेवटपर्यंत ती गोष्ट मान्य झाली नाही.

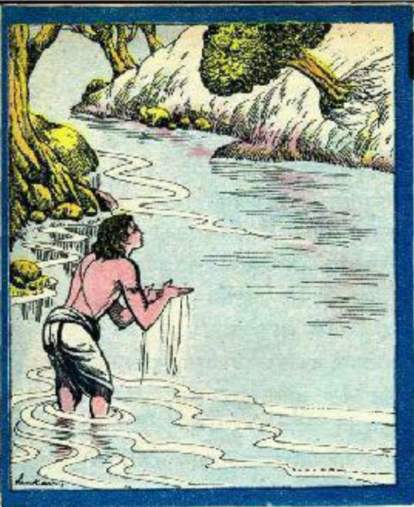
उजाडताच भीम ब्राह्मणाला जाऊन भेटला व म्हणाला–"मला रात्रभर झोप लागली नाही. मी उपाशी आहे. मला पोटभर खायला घाला म्हणजे राक्षसाला ठार करायला पुरेशी शक्ती माझ्या अंगात येईल." ते ऐकून ब्राह्मणाने भीमाला पोटभर जेवायला वाढले. वरण भात, भाजी व पुरणपोळ्या, खीर बासुंदी वगैरे पेय पदार्थ तूप, दही कोणत्याहि वस्तूची कमतरता भासू दिली नाही.

त्यानंतर एक गाडीभरून अन्न तयार करविले आणि त्या गाडीला दोन रेडे जुंपले. नंतर भीम ती गाडी घेऊन गावाच्या दक्षिणेकडे जेथे बकासुर रहात होता तिकडे निघाला. त्याने गाडी यमुना नदीच्या काठी उभी केली आणि बकासुराला मोठमोठ्याने हाका मारू लागला. तो येईपर्यंत भीम त्याची वाट पहात बसला नाही, गाडीतले अन्न बकाबका खाऊ लागला.

एका सामान्य माणसाला हाक मारतांना पाहूनच त्याला राग आला आणि तो त्याच्या साठी गावकऱ्यांनी पाठविलेले अन्न बकाबका खात असलेला पाहून त्याच्या अंगाचा भडकाच उडाला. तो जवळ येऊन दरडावून विचारू लागला–"कोण रे तू? माझ्या साठी आणलेले अन्न खाणारा?"

भीमाने बकासुराकडे पाहून मिस्किलपणे स्मित केले आणि पुन्हा खाऊ लागला. बकासुराने रागाच्या भरात भीमाच्या पाठीत गुद्दे मारायला सुरवात केली. तरी भीम बेफिकीरपणे खात राहला. मारहाण करून सुद्धा भीम फिकीर करीत नाही

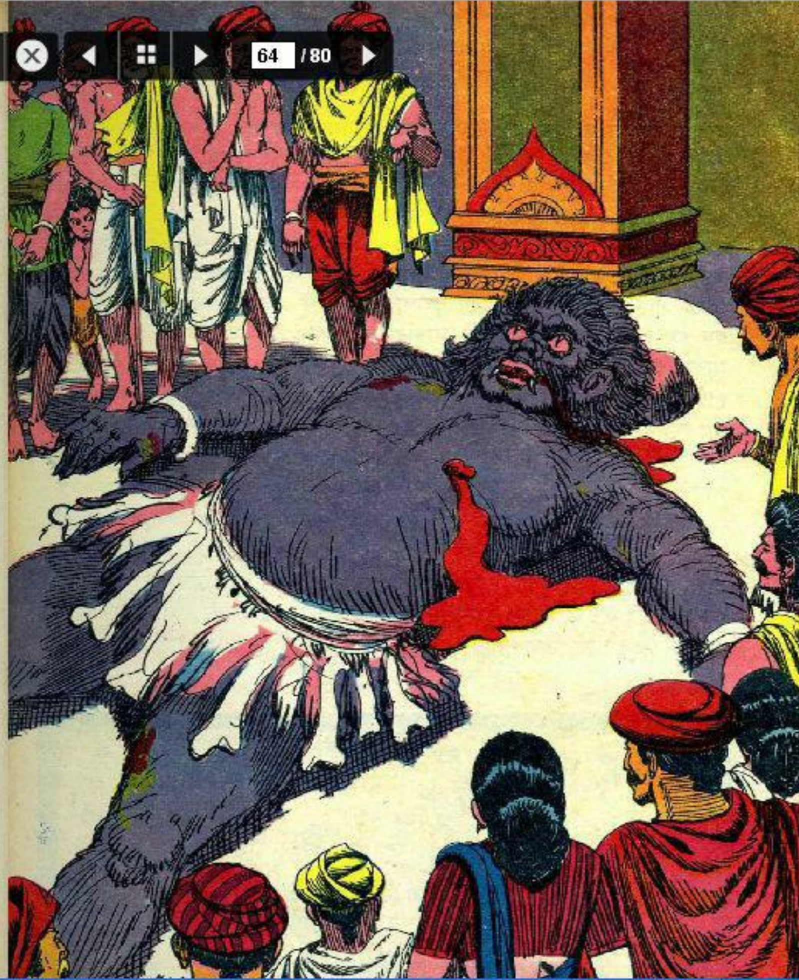
हे पाहून बकासुर जास्तच चिडला व आणखी जास्त जोरजोराने भीमाला मारू लागला. तरी भीमाने तिकडे दुर्लक्ष केले व सर्व अन्नाचा फडशा उडवून झाल्यावर नदीवर गेला. पाणी पिऊन एक मोठी लांबलचक ढेकर दिली आणि मग तोंड हात स्वच्छ धुवू लागला, बकासुराने रागाच्या भरात एक झाड उपटून ते भीमावर फेकले.

पोटभर पाणी पिऊन झाल्यावर भीम बकासुराच्या समाचाराला आला. बकासुराने फेकलेले झाड उचलून घेऊन भीम बकासुरावर धावला. तिकडे बकासुराने दुसरे झाड उपटून घेतले व भीमावर फेकले. भीमाने आपल्या हातातल्या झाडाने अडवले. जवळपासची सर्व झाडे उपटून टाकीपर्यंत त्यांचे परस्परांवर झाडे फेकण्याचेच युद्ध होत राहले.

त्यानंतर बकासुराने भीमाला आपल्या दोन्ही हातांनी धरले. दोघांचे मल्लयुद्ध सुरू झाले. दोघांनी परस्परांना जमिनीवर आदळले. शेवटी भीमाने बकासुराला जमिनीवर पाडले व त्याच्या छातीवर बसून मुष्टिप्रहार सुरू केला. त्याच्या छातीत व कमरेवर खूप मुष्टिप्रहार केल्यावर भीमाने त्याचा गळा आवळला. बकासूर रक्त ओकू लागला आणि थोड्या-वेळाने ठार झाला.

बकासुराच्या किंकाळ्या आणि आरोळ्या ऐकून त्याचे नातेवाईक त्या बाजूला धावत आले आणि थर थर कापत भीमाकडे पाहू लागले. भीमाने त्यांना धमकी दिली– "तुमच्या पैकी कोणी मनुष्याच्या अंगावर हात टाकला तर, लक्षात ठेवा, त्याची हीच गत होईल." सर्व राक्षस भीमाचे ते उग्र रूप पाहून दूर पळून गेले.

भीमाने बकासुराचा मृत देह गावाच्या वेशीवर ओढून नेऊन टाकला आणि नदीत

स्वच्छ स्नान करून घेऊन घरी गेला. त्याने युधिष्ठिराला घडले ते सांगितले.

गावकऱ्यांनी बकासुराचा मृतदेह पाहिला व थक्क झाले. हा हा म्हणतां गावभर बकासुराच्या वधाची बातमी पसरली. पण बकासुराचा वध कोणी केला हे कोणाला कळले नाही. तरी सर्वांनी बकासुराचा वध करणाऱ्याचे मनातल्या मनात आभार मानले. त्या दिवशी एका ब्राह्मणाची पाळी होती हे गांवकऱ्यांना माहीत होते म्हणून ते त्या ब्राह्मणाच्या घरी गेले आणि बकासुराचा वध करणारा कोण याची चवकशी करू लागले.

आपल्या घरात उतरलेल्या लोकांचे गुपित उघड करणे ब्राह्मणाला बरे वाटले नाही. म्हणून तो म्हणाला–"काल माझी पाळी होती हे खरे आहे. पण माझ्या घरची रडारड ऐकून एक सिद्ध योगी आला व म्हणाला, मी आज राक्षसाचे खाणे घेऊन जातो. त्याच सिद्ध योग्याने राक्षसाला ठार केले व आपणां सर्वांचा उद्धार केला."

गावकऱ्यांनी आनंदाने एक मोठा ब्रह्मोत्सव केला. कुंती व पांडवांनी तो ब्रह्मोत्सव आनंदाने पाहिला. त्याच ब्राह्मणाच्या घरात आपल्या मातेसह पंच पांडव बरेच दिवस अज्ञातपणे राहले. उदरनिर्वाहासाठी ते पाळी पाळीने मधुकरी मागून आणीत.

एकदा एक ब्राह्मण देशाटन करीत त्या ब्राह्मणाच्या घरी आला. ब्राह्मणाने आपल्या प्रवासाचे रसभरीत वर्णन त्या ब्राह्मण समोर केले. अनेक राजे व राजकुमारांच्या शौर्य पराक्रमाचे वर्णन करून म्हणाला– "पांचाल देशाचा राजा द्रुपद याला शिखंडी, धृष्टद्युम्न आणि द्रौपदी अशी तीन मुले आहेत." नंतर त्याने द्रौपदीचा जन्म वृत्तांत सांगितला. पांडवांनी आणि कुंतीने तो वृत्तांत सविस्तर सांगण्यास ब्राह्मणाजवळ विनंती केली.

गांधीचे चरित्र

[१२]

त्याच सुमारास गांधीजी सविनय कायदेभंगाची चळवळ सुरू करण्याचा विचार करीत होते. परंतु 'प्रिन्स ऑफ वेल्स' यांचे भारतात आगमन झाले व त्यांच्या स्वागत समारंभाविरुद्ध मुंबईत दंगा झाला. म्हणून गांधीजींनी चळवळ मागे घेण्याचे ठरविले. त्याच वेळी उत्तर प्रदेशात चौरीचौरा येथे दंगा झाला. सत्याग्रहींवर पोलीसांनी लाठी हल्ला केला तेव्हां प्रजेने चिडून जाऊन कित्येक शिपायांना जिवंत जाळले. म्हणून गांधीजींनी चळवळ बंद केली. अनत्याचारी चळवळ चालविण्यास देशात अनुकूल वातावरण नाही, असे गांधीजींना वाटले.

गांधीजींनी सविनय कायदेभंगाची चळवळ सुरू करण्याचे जाहीर केले तेव्हां कित्येक लोकांना ते आवडले नाही व त्यांनी त्या चळवळीस उघड विरोध केला होता. आतां त्यांनी चळवळ मागे घ्यायचे ठरविले तेव्हां त्याही गोष्टीस कित्येकांनी विरोध केला. खरी गोष्ट अशी की त्यापैकी अनेकांचा अनत्याचारी चळवळीवर विश्वासच नव्हता.

१० मार्च १९२२ या रोजी गांधीजींना अटक झाली. कारण गांधीजींनी सरकार विरोधी तीन लेख 'यंग इण्डिया' नावाच्या आपल्या इंग्रजी साप्ताहिकात लिहिले होते. कोर्टात गांधीजींनी देशात जे हिंसात्मक प्रकार घडले त्याची सर्व जबाबदारी स्वत:वर घेतली. या खटल्यास गांधीजींना ६ वर्षे सक्त मजुरीची शिक्षा देऊन पुण्याजवळच्या येरवडा येथील तुरुंगात ठेवण्यात आले. तुरुंगांत दोनच वर्षे लोटली असतील, गांधीजी 'अपेण्डिसाइटिस' नांवाचा आंतड्यांच्या आजाराने आजारी पडले. त्यांचे ऑपरेशन झाले व